

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**PRIMERJAVA EKONOMSKIH RAZLOGOV ZA UPAD
RODNOSTI MED SKANDINAVSKIMI DRŽAVAMI IN
SLOVENIJO**

Ljubljana, avgust 2007

MARTA ŠKRLJ

IZJAVA

Študentka Marta Škrlj izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Tjaše Redek in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 14.8.2007

Podpis:

KAZALO

| | |
|--|-----------|
| 1. UVOD..... | 1 |
| 2. TRENDI NA PODROČJU RODNOSTI | 2 |
| 2.1. OPREDELITEV RODNOSTI | 2 |
| 2.2. TRENDI RODNOSTI V RAZVITIH DRŽAVAH | 3 |
| 2.3. TRENDI RODNOSTI V SLOVENIJI | 7 |
| 3. PRIMERJALNA ANALIZA VZROKOV ZA ZMANJŠANO RODNOST | 9 |
| 3.1. KLASIFIKACIJE DEJAVNIKOV RODNOSTI..... | 10 |
| 3.2. RAZLOGI ZA UPAD RODNOSTI V RAZVITIH DRŽAVAH | 11 |
| 3.2.1. <i>Ekonomski dejavniki rodnosti – mladi in trg dela</i> | <i>11</i> |
| 3.2.2. <i>Ostali dejavniki, ki so vplivali na rodnost v razvitih državah</i> | <i>16</i> |
| 3.3. RAZLOGI ZA UPAD RODNOSTI, KI SO SPECIFIČNI ZA DRŽAVE V TRANZICIJI | 17 |
| 4. PREBIVALSTVENA POLITIKA | 18 |
| 4.1. OPREDELITEV IN POMEN PREBIVALSTVENE POLITIKE | 18 |
| 4.2. ANALIZA PREBIVALSTVENE POLITIKE V SKANDINAVSKIH DRŽAVAH..... | 19 |
| 4.2.1. <i>Primer Švedske.....</i> | <i>20</i> |
| 4.2.2. <i>Primer Norveške</i> | <i>24</i> |
| 5. DRUŽINSKA POLITIKA V SLOVENIJI | 26 |
| 5.1. RODNOST V SLOVENIJI | 27 |
| 5.2. UKREPI DRUŽINSKE POLITIKE V SLOVENIJI | 27 |
| 5.2.1. <i>Očetovski dopust</i> | <i>28</i> |
| 5.2.2. <i>Rodnost in visoka izobrazba</i> | <i>29</i> |
| 5.3. PREDLOGI ZA PREOBLIKOVANJE DRUŽINSKE POLITIKE V SLOVENIJI | 30 |
| 5.4. PREDLOGI NA OSNOVI IDENTIFIKACIJE SLOVENSkih PROBLEMOV | 33 |
| 6. SKLEP | 34 |
| LITERATURA | 36 |
| VIRI..... | 38 |

1. Uvod

Dnevno lahko v medijih spremljamo vesti o problematiki staranja prebivalstva v večini evropskih držav, saj se stopnja rodnosti vztrajno znižuje. Vendar pa se posamezne evropske države glede na hitrost upadanja rojstev razlikujejo. V skandinavskih državah je namreč stopnja rodnosti precej višja kot pri nas, kjer rodnost že dalj časa upada. Padajoča rodnost je posledica zavestnih odločitev za manjše število otrok, obenem pa tudi odlašanja z rojstvi na poznejša obdobja, kar ima za posledico, da se mnogo teh načrtovanih rojstev nikoli ne zgodi. Vsem je že lahko jasno oz. bi jim moralo biti jasno, da premajhno število rojstev postaja resen družbeni, politični ter gospodarski problem. Ob tem se pojavlja najmočnejša dilema in sicer, ali lahko družinska politika s svojimi ukrepi pripomore k višji rodnosti v državi.

V svojem diplomskem delu sem želela delno raziskati to dogajanje, problematiko, s katero se srečuje naša država. Zanimalo me je, kakšna je konkretna situacija pri nas glede na državi, ki sem ju izbrala za primera dobre prakse. Kako torej Švedski in Norveški uspeva, da je rodnost višja kot v ostalih evropskih državah in kaj bi se na podlagi ugotovljenega dalo storiti pri nas.

Diplomsko delo je sestavljeno iz šestih delov. Uvodu sledi predstavitev poglavja trendov rodnosti, v katerem opredeljujem sam pojem rodnosti ter potek spreminjanja stopenj rodnosti v razvitih državah in v Sloveniji.

V tretjem poglavju sem se osredotočila na vzroke za upad rodnosti. Skušala sem ugotoviti kateri vzroki in razlogi so značilni za določene države. Kakšni so torej vzroki za zmanjšanje v razvitih državah, kjer sem izpostavila predvsem ekonomske dejavnike rodnosti, ter kakšni vzroki so značilni za države v tranziciji. Med ekonomskimi dejavniki rodnosti v razvitih državah sem izpostavila predvsem problem usklajevanja dela in družinskega življenja.

V četrtem delu predstavljam prebivalstveno politiko, saj je le ta tesno povezana s splošno družbeno-ekonomsko politiko, ki ima posreden vpliv na reprodukcijo prebivalstva. Analizirala sem vzorce prebivalstvene politike skandinavskih držav, Švedske in Norveške, ki so usmerjene na splošno izboljšanje socialnih in ekonomskih razmer, kar pomeni skrb za razvoj prebivalstva. Kot predzadnji del predstavljam situacijo družinske politike v Sloveniji. Želela sem osvetliti dogajanje na tem področju in sicer kakšne so njene strategije reševanja nizke rodnosti, kakšen vpliv ima očetovski dopust, ter kakšna je korelacija med rodnostjo in visoko izobrazbo. Zanimalo me je tudi kakšni so predlogi za preoblikovanje družinske politike v Sloveniji ter na katerem področju močno zaostajamo za ukrepi skandinavskih držav. V zadnjem, šestem poglavju, je podan še sklep, v katerem bom povzela glavne ugotovitve diplomskega dela.

2. Trendi na področju rodnosti

V večini evropskih in drugih industrijsko razvitih državah poteka spreminjanje ravni rodnosti, ki sledi družbenim trendom. Prevladuje nizka smrtnost in rodnost ter sorazmerno nizek ali celo negativen naravni prirastek prebivalstva. Raziskave kažejo na eni strani splošno majhno motiviranost prebivalstva za rojevanje večjega števila otrok, po drugi strani pa zaznamo velik razkorak med željo po številu otrok posameznih parov, ter realnim številom otrok v partnerskih skupnostih. Upadanje rodnosti pod nivo enostavnega obnavljanja prebivalstva je tesno povezano s spremenjenim načinom življenja ljudi: spremenjeno organizacijo življenja v družini, spremenjeno družbeno vlogo ženske, spremenjenim odnosom do otrok in načrtovanja družine, do česar je prišlo z zamenjavo med generacijami.

2.1. *Oprelitev rodnosti*

Rodnost je pozitivna komponenta naravnega obnavljanja prebivalstva in nam kaže število živorojenih otrok glede na žensko prebivalstvo v rodni dobi od 15 do 49 let (Malačič, 2003, str. 83). Je tista sestavina prebivalstva, ki omogoča njegov obstoj. Reprodukcijski proces je biološki proces, na katerega ima družba velik vpliv, ki se v času spreminja. Najsilovitejše spremembe je verjetno doživela v zadnjih treh stoletjih nekako vzporedno s spremembami v načinu in oblikah ekonomske produkcije. «Te spremembe so bile tako korenite, da v večini gospodarsko razvitejših držav danes več ne moremo govoriti o spontanosti človekove reprodukcije. Rodnost je postala vse bolj načrtovana in zavestno omejevana. Slednja dva procesa sta pripeljala v ospredje posameznika, ki v skladu z okoliščinami, v katerih živi, usmerja in aktivno vpliva na svojo rodnost. Tako postaja rodnostno obnašanje prebivalstva tisti 'objekt' proučevanja, čigar razumevanje pomeni tudi razumevanje človekove reprodukcije kot take» (Josipovič, 2002, str. 518).

V demografski statistiki se zelo pogosto namesto pojma rodnost, uporablja tudi pojem nataliteta, ki nam pove, kakšno je število živorojenih otrok v primerjavi s celotnim prebivalstvom. Pogosto se uporablja tudi stopnja totalne rodnosti, ki pove število otrok, ki jih v povprečju rodi ena ženska v svoji rodni dobi, s predpostavko, da je doživela 49. leto starosti (Malačič, 2003, str. 83-86).

Demografija razlikuje več vrst rodnosti. Tako imamo na eni strani efektivno rodnost, ki upošteva le živorojene otroke, na drugi pa celotno rodnost, ki upošteva tako živorojene kot tudi mrtvorojene otroke. Naslednja je delitev na zakonsko (rodnost znotraj zakonske zveze) in nezakonsko rodnost (zunaj zakonske zveze). Nadalje je lahko rodnost nenačrtovana ali načrtovana (zavedna, regulirana). Prva je značilna za prebivalstva nerazvitih držav, druga pa za prebivalstva razvitih držav, ki se zavestno odločajo o številu in času rojstva otrok ter kakšni bodo posledice med porodi (Malačič, 2003, str. 83-84).

Da lahko primerjamo rodnost nekega prebivalstva v času ali pa rodnost dveh ali več prebivalstev, si pomagamo z različnimi kazalniki. Ti nam kažejo razmerja med živorojenimi in različnimi agregati prebivalstva. Danes se za spremljanje rodnosti najpogosteje uporabljajo naslednji kazalci rodnosti:

- ❖ splošna stopnja natalitete,
- ❖ bruto in neto stopnja obnavljanja ter
- ❖ stopnja totalne rodnosti.

Reprodukcija prebivalstva je odvisna predvsem od ženskega dela prebivalstva. Bruto in neto stopnji obnavljanja sta kazalnika, ki pri izračunu upoštevata le živorojene deklice. Razlika med kazalnikoma je v tem, da pri bruto stopnji ni izločena smrtnost žensk v rodnem obdobju, pri neto stopnji pa je ta smrtnost izločena. Mejna vrednost neto stopnje obnavljanja za enostavno reprodukcijo je ena. Taka vrednost pomeni, da ena ženska v svoji rodni dobi rodi povprečno eno deklico in s tem nadomesti samo sebe (Malačič, 2003, str. 86-87). Aktualen je predvsem zadnji kazalnik, s katerim evropski in svetovni demografski inštituti in uradi proučujejo spremembe in trende rodnosti.

2.2. Trendi rodnosti v razvitih državah

V zadnjih 100 letih se je število svetovnega prebivalstva povečalo iz 1,6 milijarde na 6,1 milijarde. Proti koncu prejšnjega stoletja so se države sveta pričele soočati ne le z rastjo prebivalstva, ampak tudi s spremljajočim upadanjem rodnosti ter staranjem prebivalstva, kar je posledica podaljševanja življenjske dobe. Hitreje kot samo podaljševanje življenja pa na staranje prebivalstva vpliva okrnjena reprodukcija prebivalstva. Zato moramo ločiti med podaljševanjem življenja in staranjem družbe. Družba je lahko mlada, četudi ima zelo visoko oziroma dolgo pričakovano trajanje življenja. Svojo mladost in vitalnost vzdržuje z zadostnim nadomeščanjem fertilne populacije, to je tiste populacije, ki je edina zmožna izvajati reprodukcijo. Z zmanjševanjem fertilnega kontingenta se zmanjšuje tudi možni rodnostni učinek le-tega (Josipovič, 2007).

Pričakovano trajanje življenja se je, po ocenah Združenih narodov, v drugi polovici prejšnjega stoletja podaljšalo v vseh delih sveta. V zadnjih 50 letih se je življenjska doba najbolj povečala v manj razvitih območjih sveta (za 22 let) in znaša približno 63 let, v razvitem svetu, kjer je bila visoka že pred petdesetimi leti, pa se je povečala za 11 let in znaša približno 75 let. Hitra rast svetovnega prebivalstva ni le posledica podaljševanja življenjske, temveč tudi visoke rodnosti v manj razvitem svetu. Po podatkih Združenih narodov je ženska v rodni dobi v najmanj razvitih delih sveta v obdobju 1995-2000 v povprečju rodila okoli 5,47 otroka (Svetovni dan prebivalstva, 2005).

Evropa se danes sooča z demografskimi spremembami, ki so po svojem obsegu in teži brez primere. Zaradi zmanjšanja stopnje smrtnosti in povečanja števila starejših, je v mnogih državah

prišlo do procesa naravnega zmanjšanja prebivalstva. Kakšno pa je celotno zmanjšanje prebivalstva pa je odvisno od vpliva stopnje neto migracij. Na splošno se v »modernih« prebivalstvih, za katere je značilna neugodna starostna struktura, pričakuje, da bodo migracije prevzele vlogo prebivalstvenega stabilizatorja in regulatorja. V številnih državah je priseljevanje postalo nujno za zagotavljanje rasti prebivalstva.

Problem prenizke rodnosti postane očitnejši, če vemo, da bi za enostavno generacijsko obnavljanje migracijski saldo moral vsaj trikrat presežati obstoječega. Stopnja rodnosti je v evropskih državah nižja od meje, ki je potrebna za obnovo prebivalstva (približno 2,1 otroka na žensko). V številnih državah članicah pa je padla celo pod 1,5 otroka na žensko. Gotovo pa je, da t.i. nerazvite države ne bodo večno neusahljivi vir dodatnega prebivalstva. Ko stopnja totalne rodnosti pade pod 1,5, jo je zelo težko zopet oživeti. Lutz, Skirbekk (2005, str. 703-723) to definirata kot "low fertility trap", oz past, ujetost v nizki rodnosti. Večina držav Vzhodne, Severne in Centralne Evrope se je očitno ujelo v to past. V številnih od teh držav pa lahko govorimo tudi o stopnji totalne rodnosti, ki je celo pod 1.3, kar Kohler, Billari in Ortega (2002, str. 2-3) imenujejo kot "lowest-low fertility" oz najnižja stopnja. Stopnjo, ki je višja od 1.3 in nižja od 1.5, pa so poimenovali »very low fertility« oz zelo nizka rodnost.

V sredini 70-ih so Portugalska, Španija, Italija in Grčija sodile med države z najvišjo rodnostjo, danes pa spadajo med države v Evropi z najnižjimi stopnjami rodnosti. Italija in Španija sta bili prvi, ki sta prestopili najnižjo mejo (lowest-low) leta 1993, v roku dveh let pa so se jima pridružile tudi države Centralne in Vzhodne Evrope (Bolgarija, Češka, Latvija in Slovenija), leta 2002 pa je bilo v tej skupini z najnižjimi stopnjami že 17 držav Severne, Vzhodne in Centralne Evrope. Druge evropske države s tradicionalno nizko rodnostjo, kot so Avstrija (1.34), Švica (1.4) in Nemčija (1.31), pa so kandidatke, ki se jim lahko dodatno pridružijo (Kohler, Billari, Ortega, 2006, str. 4-8).

Trendi rodnosti se po posameznih evropskih državah zelo razlikujejo. Na podlagi sedanjih vzorcev so države rangirane glede na stopnjo, pri kateri vzdržujejo stabilnost, in sicer na države, katerih stopnja je zmerno pod nadomestitveno stopnjo in na države z najnižjo stopnjo rodnosti, to je kot sem že omenila pod 1.3. V rang, ki ima najnižjo stopnjo rodnosti spadajo torej države južne Evrope (Italija, Grčija in Španija), Vzhodna Evropa in nemško govoreče države (Avstrija in Nemčija), višje stopnje pa imajo Irska (1.96), Francija (1.89), skandinavske države (Norveška: 1.78; Danska: 1.74; Finska: 1.73, vendar z izjemo Švedske: 1.57), ter Nizozemska (1.71) in Belgija (1.64 T_f) (Neyer, 2006, str. 3-4).

Nekatere države, ki so bile med prvimi, ki so v poznih 1960-ih in zgodnjih 70-ih izkusile neprekinjeno stopnjo, ki je pod nadomestitveno, so pokazale relativno visoko rodnost leta 2002.

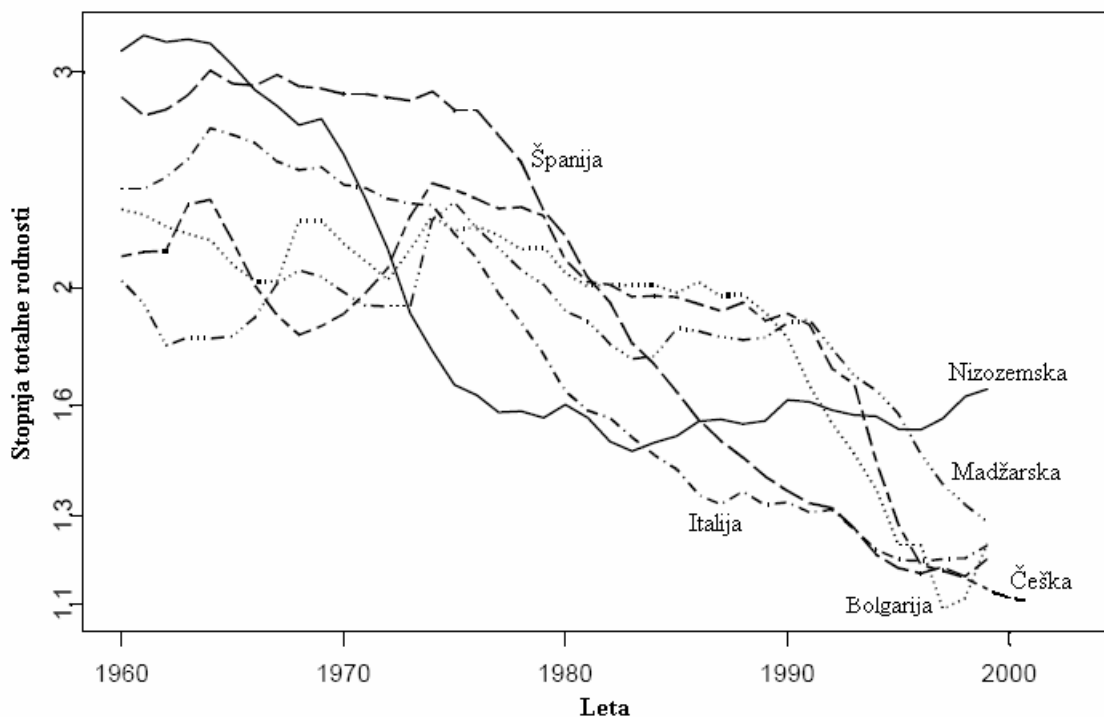
Tabela 1: Stopnje totalne rodnosti

| | 1980 | 1990 | 2000 | 2002 |
|---|------|------|------|------|
| <i>Države z najnižjo stopnjo rodnosti</i> | | | | |
| Južna Evropa | | | | |
| Grčija | 2,23 | 1,39 | 1,29 | 1,25 |
| Italija | 1,64 | 1,33 | 1,24 | 1,27 |
| Španija | 2,20 | 1,36 | 1,24 | 1,25 |
| Srednja in Vzhodna Evropa | | | | |
| Bosna in Hercegovina | 1,93 | 1,71 | 1,34 | 1,23 |
| Bolgarija | 2,05 | 1,82 | 1,30 | 1,21 |
| Češka republika | 2,10 | 1,90 | 1,14 | 1,17 |
| Madžarska | 1,91 | 1,87 | 1,32 | 1,30 |
| Latvija | 1,90 | 2,01 | 1,24 | 1,24 |
| Litva | 1,99 | 2,03 | 1,39 | 1,24 |
| Poljska | 2,26 | 2,05 | 1,34 | 1,24 |
| Romunija | 2,43 | 1,84 | 1,31 | 1,26 |
| Slovaška republika | 2,31 | 2,09 | 1,30 | 1,19 |
| Slovenija | 2,10 | 1,46 | 1,26 | 1,21 |
| Bivše Republike Sovjetske zveze | | | | |
| Armenija | 2,33 | 2,63 | 1,11 | 1,21 |
| Belorusija | 2,04 | 1,90 | 1,31 | 1,22 |
| Moldavija | 2,41 | 2,39 | 1,30 | 1,21 |
| Ukrajina | 1,95 | 1,89 | 1,09 | 1,10 |
| Južna/Vzhodna Azija | | | | |
| Japonska | | | | 1,29 |
| Koreja | 2,83 | 1,59 | 1,47 | 1,19 |
| <i>Kandidatke v Evropi za najnižjo stopnjo rodnosti</i> | | | | |
| Andora | | | 1,32 | 1,36 |
| Avstrija | 1,65 | 1,46 | 1,36 | 1,40 |
| Hrvaška | 1,92 | 1,67 | 1,40 | 1,34 |
| Estonija | 2,02 | 2,04 | 1,34 | 1,37 |
| Nemčija | 1,56 | 1,45 | 1,38 | 1,31 |
| Rusija | 1,86 | 1,90 | 1,21 | 1,32 |
| Švica | 1,55 | 1,58 | 1,50 | 1,40 |
| <i>Druge izbrane države</i> | | | | |
| Danska | 1,55 | 1,67 | 1,77 | 1,72 |
| Francija | 1,95 | 1,78 | 1,88 | 1,89 |
| Nizozemska | 1,60 | 1,62 | 1,72 | 1,73 |
| Anglija | 1,89 | 1,83 | 1,64 | 1,64 |
| Združene države Amerike | 1,81 | 2,08 | 2,06 | 2,01 |

Vir: Kohler, Billari, Ortega, 2006, str. 9.

Za primerjavo lahko vzamemo par držav iz vsakega dela Evrope (Italija, Španija, Češka, Madžarska, Bolgarija in Nizozemska). Leta 1960 nobena od teh držav ni imela stopnje totalne rodnosti, ki bi bila pod 2.0 in države, ki so imele takrat najvišjo stopnjo totalne rodnosti so bile Nizozemska, Italija in Španija. Padanje stopnje totalne rodnosti se je začelo na Nizozemskem in nato v severnih državah.

Slika 1: Stopnja totalne rodnosti



Vir: Billari, Kohler, 2002, str 4.

»Baby boom« je po drugi svetovni vojni izkusilo veliko držav. Na Norveškem je ta »boom« vsekakor trajal dlje kot v ostalih državah in v začetku 1970-ih je bila stopnja totalne rodnosti še vedno visoka, to je 2.5. V tem času je bila ta stopnja v drugih severnih državah, razen v Islandiji, že pod nadomestitveno ravnjo. V 70-ih je rodnost upadala v vseh severnih državah razen na Finskem, kjer je bil začasen dvig rodnosti v sredini 70-ih. Tako kot Norveška in Švedska, ki sta dno dosegle leta 1983 s stopnjami 1.66 in 1.61, je dno dosegla tudi Danska s stopnjo nekoliko pod 1.4, kar je bila najnižja dosežena stopnja med naštetimi državami. Ostale regije pa so postale pozorne na razvoj in raziskave iz sredine 80-ih o zvišanju rodnosti v severnih državah veliko kasneje, lahko bi rekli da tudi prepozno. Razlog je v tem, da so bili ti vzorci in trendi v severnih državah v velikem nasprotju z izkušnjami večine ostalih evropskih držav, kjer pa dandanes rodnost še vedno pada v neverjetno nizke stopnje. Padeč je bil še posebno velik v vzhodnih in južnih državah. Prvi, ki sta doživeli ta hiter padeč rodnosti sta bili Španija in Italija. Sprva je izgledalo, kot da sledijo vzorcem Nizozemcev oz drugih predhodnikov druge demografske tranzicije. V 80-ih pa je prišlo do pomembne divergence, ki se je zgodila med Nizozemsko na eni strani in Italijo ter Španijo na drugi strani. Na Danskem se je stopnja totalne rodnosti ustavila in dosegla dno s stopnjo 1.47 leta 1983, nato pa se je v poznih 90-ih preobrnila ter dosegla stopnjo totalne rodnosti 1.65. V Italiji in Španiji se stopnja totalne rodnosti ni ustalila pri zmerni ravni, ki pa je še vedno pod nadomestitveno, temveč se je padanje nadaljevalo in so tako v 90-ih dosegle najnižje stopnje rodnosti.

Ta zelo nizka stopnja se je razširila tudi po Srednji in Vzhodni Evropi, kjer je bila politična in ekonomska tranzicija po letu 1990 povezana s hudo ekonomsko stisko in negotovostjo in znatnimi demografskimi spremembami. Medtem, ko je v do sedaj naštetih primerih pred letom

1980 prišlo do velikih sprememb in turbulenc, pa je bila stopnja totalne rodnosti v teh državah relativno stabilna. V zgodnjih 90-ih je prišlo do zloma (preobrata) in stopnja totalne rodnosti je padla neverjetno nizko. Ta padec v stopnji rodnosti je bil zelo očiten in hiter in mnoge države Srednje in Vzhodne Evrope (Madžarska, Češka in Bolgarija) so v sredini 90-ih dosegle najnižjo rodnost.

2.3. Trendi rodnosti v Sloveniji

Slovenija je z 1,22 otroka na žensko v rodni dobi, sicer ob splošnem upadanju rodnosti v Evropski uniji, na njenem repu. Leto 1980 je bilo v Sloveniji zadnje leto, ko je celotna rodnost še zadoščala za enostavno reprodukcijo prebivalstva. To leto je tudi prelomnica, po kateri je Slovenija vstopila v drugo demografsko tranzicijo. Upad rodnosti v desetletju, ki je sledilo, je bil izjemen. Leta 1991 se je rodnost zmanjšala za tretjino in je z ravni 2,11 upadla na raven 1,42. Odgovori za ta močan upad se skrivajo v vrsti dejavnikov, med drugim tudi družbeno-politični vzroki. Smrt dotedanjega jugoslovanskega predsednika je sprožila vrsto procesov v družbi, ki bi se sicer odvijali drugače. Poglobitev gospodarske krize in čedalje glasnejša nesoglasja znotraj federacije. Vztrajno prodirajoča zahodna miselnost in modernizacija družbe ter z njo povezano postopno širjenje novih idej in perspektiv v zvezi s starševstvom oziroma s številom otrok, podaljševanje izobraževanja, prenos vzorcev, zgledi, modnost, kontrola rojstev, urbanost populacije, deagrarizacija, izbira partnerjev, kasnejše stopanje v »dolgotrajnejše« oziroma »resnejše« zveze, nove oblike partnerskih zvez itd. Tudi priseljevanje iz drugih jugoslovanskih območij je igralo svojo vlogo, vendar v nasprotju s splošnim prepričanjem, je tudi priseljevanje negativno vplivalo na rodnost, saj je bila rodnost priseljenk v celoti gledano nižja od rodnosti ostalega prebivalstva. Vse to in še več je pripeljalo do dveh procesov: do odlaganja starševstva v kasnejše življenjsko obdobje in do manjše realizacije rodnosti kot posledice zmanjšanih ciljev, ali krajšanju fertilnega obdobju po rojstvu prvega otroka. Po letu 1991 je rodnost še naprej upadala, vendar ta upad ni bil primerljiv z desetletjem poprej. Upadanje se je postopoma umirilo in od leta 1997 dalje kaže elemente stagnacije na vrednostih nekoliko nad 1,20, vendar je ta stagnacija zgolj navidezna. Tudi v zadnjem petletnem obdobju se na področju rodnosti dogajajo spremembe. Nenaden dvig v letu 2000, lahko povežemo z učinkom "okroglega" leta in prehoda v novo tisočletje. To leto se je v primerjavi s predhodnim številom živorojenih povečalo za 3,5 %. Sicer pa lahko od leta 1997 zasledujemo podoben kvantitativni razvoj, in sicer "stabilizacijo" števila živorojenih na vrednostih okrog 17.500.

Optimistično leto 2000 ni doživelo ponovitve, ki bi spremenila dotedanje trende. Prišlo je do verjetno zgolj začasne stagnacije letnega števila živorojenih. Da je ta stagnacija verjetno zgolj začasna, sklepamo na podlagi številčnosti generacij, ki vstopajo v fertilno obdobje. Te generacije so bistveno šibkejše od tistih, ki fertilni kontingent zapuščajo. Tako se bo število živorojenih porazdeljevalo po manjši masi prebivalstva, kar bo po eni strani vodilo k višjim letnim vrednostim celotne rodnosti, dejansko pa ne bo šlo za učinkovito višjo rodnost. S časom bo vse več manjštevinskih (pod 20.000 oseb) generacij vstopilo v fertilno dobo, in četudi bi se poslej vsaka reproducirala v enakem obsegu, bi prišlo do drastičnega upada števila prebivalcev v

Sloveniji. Če bi vsaka generacija štela 17.500 ljudi, bi imela Slovenija ob zdajšnjem pričakovanem trajanju življenja približno le še 1,3 milijona prebivalcev. To je realno zgolj v perspektivi stacionarne populacije, kar pomeni, da bi se morale generacije obnavljati 100-odstotno. Če vzamemo, da bo četrtnina žensk ostala brez otrok po končanju fertilnega obdobja, ob tem pa bodo ostale ženske imele v povprečju med enim in dvema otrokoma (1,5 otroka), pomeni to dejansko le 1,2 otroka na žensko v rodnem obdobju. To bi prineslo več kot 40 % krčenje generacije. Tako velik izpad bi lahko nadomestila le masovna imigracija.

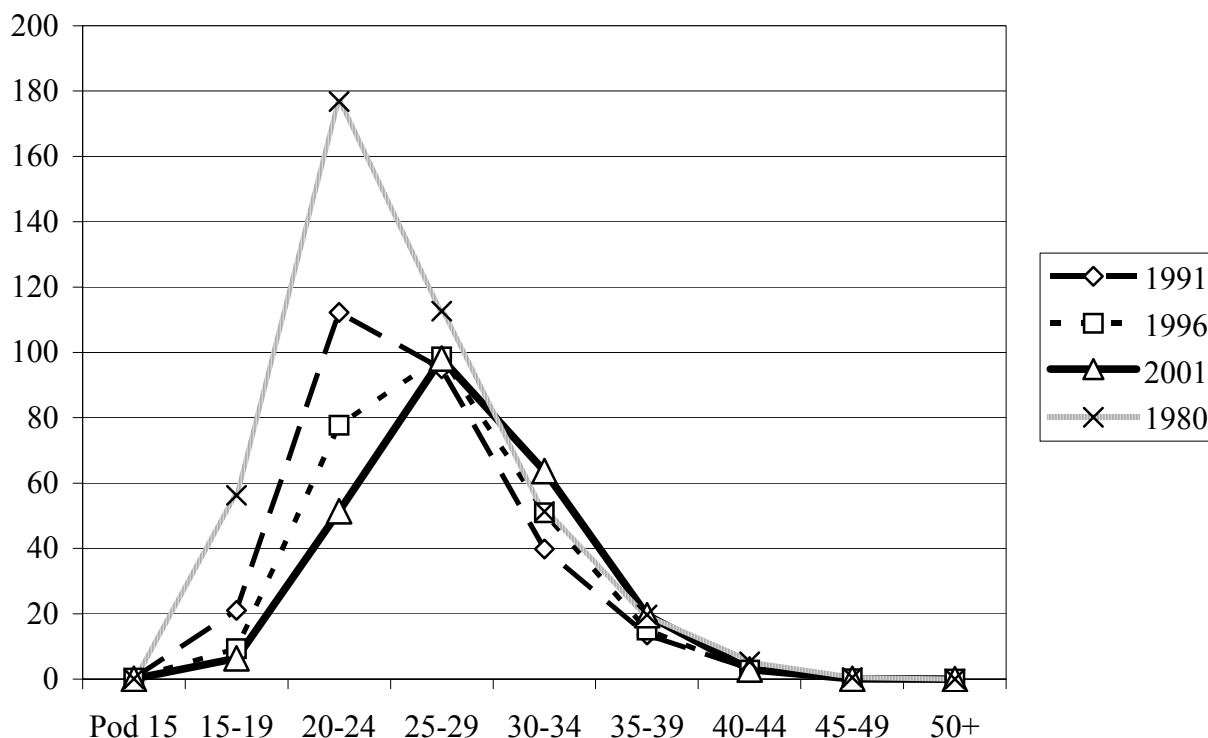
Dolgoročni trendi upadanja rodnosti in umrljivosti kažejo, da bi se modelno prebivalstvo Slovenije lahko prepolovilo že v naslednjih 37 letih, delež starih nad 65 let pa bi dosegel skoraj tretjino vsega prebivalstva. Samo v 30 letih se bo delež 65 in več let starih pri nas povečal z zdajšnjih 15 na 25 in več odstotkov. Ob tem pa se bo zelo postaralo tudi aktivno prebivalstvo (Malačič, 2005).

Če primerjamo stanje 1980 z 1991 na sliki 2, vidimo, da se je močno zmanjšala najstniška rodnost, ki je imela v primerjavi z današnjim stanjem pomemben prispevek k celotni rodnosti. Zmanjšala se je tudi rodnost najefektivnejše skupine 20-24, in sicer za več kot tretjino. Če je znotraj te skupine leta 1980 rodila vsaka 5. ali 6. ženska, je leta 1991 rodila le še vsaka 9., leta 2001 pa le še vsaka 20. ženska med 100 ženskami te starosti. Skupina 25-29 je doživela najmanjše zmanjšanje, in sicer za približno 15 % v primerjavi z letom 1991. Po tem letu se je zastopanost te skupine celo rahlo zvišala. Seveda gre pri tem le za prenos rojevanja v višjo starost, kar je dobro vidno v skupini 30-34. Če je bila rodnost leta 1980 v tej skupini še vedno višja kot leta 1991, je leta 2001 za četrtnino višja v primerjavi z letom 1980. V skupini 35-39 je rodnost leta 2001 znova na enakem nivoju kot leta 1980, s tem da je vmes nekoliko upadla. Pri skupinah 40-44 in 45-49 pa so razlike predvsem v absolutnem smislu majhne in v nobenem primeru ne vplivajo pomembneje na celotno rodnost v posameznem obdobju. Razvoj rodnosti v smislu starostne porazdelitve gre v smeri koncentracije v obdobju 20-39, še posebej v obdobju med 25. in 34. letom. Pričakovati je, da se bo težišče v prihodnosti pomaknilo še globlje v 30. leta. Zaradi krčenja efektivne fertilne dobe je čedalje manjša verjetnost, da bodo ženske, ki do 35. leta niso imele otrok, otroka imele po tem letu, saj rodnost v tem obdobju predstavlja že manj kot 10 % celotne rodnosti.

Poleg znanih podatkov o nizki rodnosti Slovenk, zbuja skrb v zadnjem času še podatki o ženskah, ki jim biološka ura odtiktaka, otrok pa ne rodijo. Takih žensk je bilo na Slovenskem pred dvema desetletjema 5 odstotkov, sedaj pa jih je približno že 15 odstotkov. Veliko načrtovanih rojstev se nikoli ne uresniči, odlašanje z odločitvijo za rojstvo pa povzroči, da morda ženska rodi enkrat, za drugega otroka pa ji zmanjka časa. Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka pri nas je 28 let. Povprečna starost, pri kateri rodi ženska na Slovenskem prvega otroka, je 26 let, nemalokrat pa se pomakne nad 30. leto. (Družinska politika, 2007). Od leta 1980 do leta 2003 se je povprečna starost mater ob rojstvu prvega otroka zvišala za 4,5 let (Stropnik, 2005, str. 7).

Globoke spremembe, ki so se vršile v 80-ih so pustile skorajda katastrofične posledice v 90-ih in v začetku 21. stoletja. Država bi morala ukrepati, saj je že sedaj precej pozno, ker smo izgubili kar nekaj generacij, ki so se zoženo reproducirale. Brezbrižnost politike nad dogajanjem v 80. letih je lepo vidna v današnjih procesih. Če bi se namreč generacije obnavljale v celoti, bi imela danes Slovenija približno 2,2 milijona ljudi. Razlika v primerjavi z današnjim številom pa gre predvsem na račun mladih (Josipovič, 2007).

Slika 2: Petletne starostno-specifične stopnje rodnosti v Sloveniji za leta 1980, 1991, 1996 in 2001



Vir: Josipovič, 2007.

3. Primerjalna analiza vzrokov za zmanjšano rodnost

Kje je torej skrivnost, da rodnost upada v vseh evropskih državah, vendar na severu in severozahodu Evrope precej manj? Raziskave te razlike pripisujejo predvsem demografskim in socialno-ekonomskim faktorjem. Pri socialno-ekonomskih faktorjih naj bi bile še posebno pomembne značilnosti v spremembah pri vključevanju žensk v delovno silo.

Na žalost enostavnega odgovora ni, vendar je velikokrat poudarjena značilnost, ki velja za severne države, in sicer velikodušnost družinskih politik, večja naklonjenost teh držav mladim družinam, kar se kaže v neposredni in posredni državni pomoči staršem, ti pa se zato lažje odločajo za naraščaj. Starši na Švedskem imajo podobne ugodnosti kot v drugih skandinavskih državah, vendar je tam rodnost v povprečju. K temu naj bi veliko prispevala gospodarska kriza na Švedskem v začetku devetdesetih let, ki je najbolj prizadela revne in mlajše sloje

prebivalstva, zaradi česar je rodnost močno upadla. Države Beneluksa so prav tako radodarne s pomočmi družinam z otroki itd.

Na splošno gledano, so države z zelo nizko rodnostjo države, kjer imajo zelo močne, tradicionalne vrednote, kjer sta družina in država dva ločena pojma in da lahko družina poskrbi za svoje člane brez vmešavanja s strani države. Ustrezno temu, države v teh območjih počasneje izvršujejo obsežnejše ukrepe za pomoč družinam. Nasprotno bi lahko rekli za države, katerih stopnja je zmeroma nizka. Za njih na splošno velja, da so pomembne za uradne dogovore, kateri so naklonjeni družinam in jih izvršujejo že 20 let (McDonald, 2006).

Nizke stopnje rodnosti so že začele povzročati negativno prebivalstveno gonilno silo in posledice nizkih stopenj rodnosti, ki so pod nadomestitveno, se bodo kazale kot rezultat v zmanjšanju števila potencialnih staršev. Nadaljevanje tega trenda lahko znatno poslabša prihodnje staranje prebivalstva, okrepi nadaljnje zmanjševanje prebivalstva in prisilili k učinkovitosti državne intervencije s ciljem dvigniti število rojstev.

3.1. Klasifikacije dejavnikov rodnosti

V sodobni demografski literaturi se je uveljavil koncept determinacije rodnosti, ki razlikuje med neposrednimi vzroki in posrednimi dejavniki rodnosti.

❖ Neposredni dejavniki rodnosti

Neposredni vzroki so površinski izraz zapletenega in med seboj na različne načine povezanega delovanja posrednih dejavnikov. Takšne površinske vzroke rodnosti sta kvalificirala K. Davis in J. Blake (Malačič, 2003, str. 114). Kvalifikacija se deli na tri skupine vzrokov, in sicer na vzroke, ki vplivajo na vzpostavitev spolnih odnosov, na vzroke, ki vplivajo na izpostavitev zanositvi, in na vzroke, ki vplivajo na nosečnost in porod.

❖ Posredni dejavniki rodnosti

Dejavniki rodnosti delujejo posredno (prek neposrednih vzrokov) in tako oblikujejo rodnost prebivalstva. Mnogoštevilne in med seboj prepletene dejavnike lahko v skladu s pristopi različnih avtorjev razdelimo na več načinov in na več skupin.

Najbolj splošna delitev razlikuje biološke in družbene dejavnike (Malačič 2003, str. 115). Ta delitev je osnovna zato, ker izhaja iz spoznanja, da je človekova rodnost družbeno preoblikovan biološki proces. Ta družbena preoblikovanost rodnosti pa je posledica številnih skupin dejavnikov, ki izhajajo neposredno iz družbe, ali pa so njen produkt. Splošna značilnost klasifikacij dejavnikov je, da skoraj vse vsebujejo skupino bioloških dejavnikov (Josipovič, 2003, str. 122).

Najbolj podrobna je delitev na biološke, ekonomske, družbene, kulturne, antropološke in psihološke dejavnike, kar je posledica kompleksnosti sodobne reprodukcije (Malačič, 2003, str. 115).

Ne smemo pa pozabiti na geografske dejavnike rodnosti oziroma rodnostnega obnašanja, ki je ključno za celovito obravnavo in razumevanje človekove reprodukcije. Z vidika geografskih dejavnikov rodnosti je pomembno, kje neka oseba živi, saj je tudi od prostora (prostorskega geografskega kompleksa tj. od reliefa, tipa poselitve, tipa naselij, prometne infrastrukture, oddaljenosti od centralnih naselij, dostopnosti do najrazličnejših funkcij, kvalitete okolja in bivanja oziroma vrednotenja bivalnega okolja in zadovoljnosti s pogoji bivanja, stopnje urbanizacije in podobnih dejavnikov) odvisno, v kolikšni meri bo realizirala svojo fiziološko plodnost. Seveda gre marsikdaj za preplet mnogih dejavnikov, največkrat socioekonomsko-geografskih, ki rezultirajo v regionalno-specifični rodnosti. Ne moremo pa zanikati vloge geografskega (tako fizičnega kot družbenega) okolja, ki jo ima pri oblikovanju vseh vrst obnašanja in tako tudi rodnostnega (Josipovič, 2002, str. 517-531).

3.2. Razlogi za upad rodnosti v razvitih državah

Odgovornost za znižanje rodnosti celo pod raven enostavne reprodukcije lahko pripišemo mnogim dejavnikom. Zmanjševanje rodnosti prebivalstva v industrializiranih deželah je posledica sprejemanja kontrole rojstev. Kontrola rojstev je takorekoč postala karakteristika naše civilizacije. Vendar osnovni razlog zmanjševanja števila otrok v družinah ni le v širjenju znanja o možnostih kontrole rojstev, temveč prej v novih dojemanjih prebivalstva o velikosti družine. Poleg ostalega so nizka smrtnost dojenčkov in majhnih otrok, povečani stroški vzdrževanja otrok in njihovega šolanja, drugačni pogoji življenja, spremembe v stališčih do ženske, razpadanje stare patriarhalne družine, glavni vzroki upadanja rodnosti prebivalstva. Pomembne so tudi spremembe, do katerih je prišlo v socialni, ekonomski in poklicni strukturi prebivalstva, v stopnji njegove izobrazbe itd. Zavestno oz. želeno materinstvo je postalo ideal mnogih družb. To je okvir, ki lahko služi kot uvod v iskanje vzročnosti razmeram na področju rodnosti (Josipovič, 2003, str. 122).

3.2.1. Ekonomski dejavniki rodnosti – mladi in trg dela

V državah z zelo nizko rodnostjo bi bilo pričakovati, da bodo pri starših prevladovala želja, da bi imeli samo enega otroka, vendar pa demografske analize kažejo drugače. Ta želja ni prevladujoča, temveč se povečuje število tistih staršev, ki si otrok sploh ne želijo (Kohler, Ortega, 2002, str. 172-186). Te ugotovitve posledično nakazujejo, da morajo biti biološke, socialne in ekonomske spodbude za otroke zadosti močne, tako da si bo večina žensk želela imeti vsaj enega otroka. V Južni Evropi se je povprečna starost žensk pri rojstvu prvega otroka zviševala za več kot 0,2 na leto. Izredno hitro in izrazito se je odlašanje rojstev pojavilo v Sloveniji, na Češkem in na Madžarskem. Ostale države, kot so Bolgarija, Estonija, Latvija in Romunija pa so izkusile bolj zmerno odlašanje rojstev, povprečna starost prvega rojstva pa narašča približno za 0,1 na leto (Kohler, Billari, Ortega, 2006, str. 8).

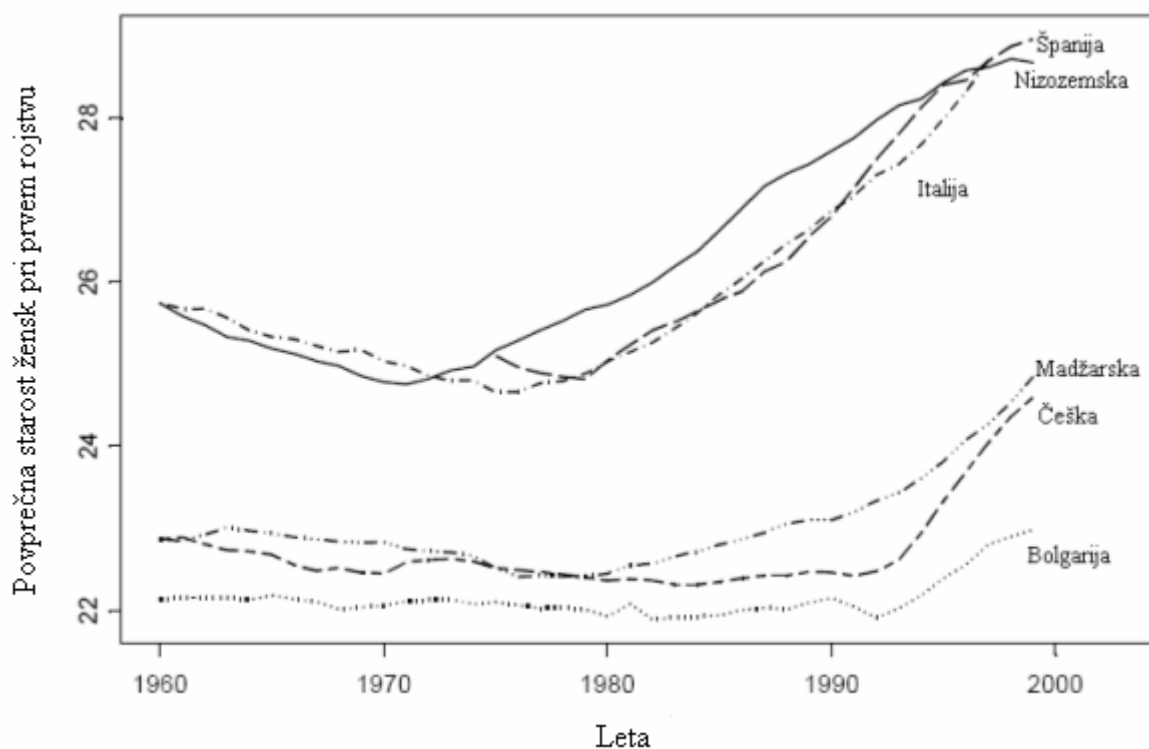
Razlogi, ki tičijo v ozadju prelaganja rojstev na kasnejše obdobje, so pogosto razumski odzivi na specifične situacije mladih. Za te situacije je značilna predvsem visoka raven negotovosti glede zaposlitve, negotove delovne možnosti in hitre socialno-ekonomske spremembe. Te spodbude niso ravno obetavne in na podlagi tega mladi odlagajo svoje dolgoročne odločitve, kot so npr. imeti otroka ali investirati v izobraževanje, človeški kapital in delovne izkušnje. Poleg teh imajo pomembno vlogo tudi družbene povratne informacije, ki izhajajo iz nastalih sprememb. Odlaganje rojstev tako izvira iz posameznikovega odziva na nove socialno-ekonomske zveze, ki povzročajo, da odlaganje rojstev postaja racionalna odločitev.

Ekonomске teorije napovedujejo, da zviševanje plačilnih stopenj pri ženskah vodi po eni strani do višje zaposlenosti žensk, po drugi strani pa do zmanjšanja stopenj rodnosti zaradi višjih oportunitetnih stroškov. Vsak otrok za družino namreč predstavlja določen strošek, zato bodo tiste družine, ki se soočajo z višjimi stroški imele manj otrok. Ženske, ki imajo višjo plačo imajo tako manj otrok, saj imajo višje oportunitetne stroške, če izostanejo iz dela in skrbijo za otroke. Če torej oportunitetni stroški zaposlenih žensk naraščajo, se bo manjšalo število parov, ki bi si želeli imeti otroka. To je seveda v nasprotju z logično miselnostjo, da bodo imeli starši, ki več zaslužijo tudi večje število otrok (čemur bi lahko rekli dohodkovni učinek). Če bi se žena odločila, da se odreče zaposlitvi zaradi rojstva otroka, pa bi imela njena plača tako dohodkovni učinek kot substitucijski (oportunitetni strošek), medtem ko ima moževa plača samo dohodkovni učinek (Budig, 2003, str. 381).

M.J. Budig (2003, str. 376-401) na podlagi oportunitetnih razlogov domneva, da plača negativno vpliva na rodnost in na prekinitev delovnega razmerja. V njegovi raziskavi dokazuje, da je med rodnostjo in zaposlenostjo negativna korelacija. Raziskal je tri možne poti med katerimi je lahko ta korelacija: kako zaposlenost žensk vpliva na rodnost, kako rodnost vpliva na pridobitev zaposlitvenega razmerja in kako na prenehanje tega razmerja. Tako zaposlenost za polni delovni čas kot za delni, zmanjšujejo verjetnost nosečnosti. Tudi rodnost vpliva na zaposlenost, vendar različno. Za nezaposleno žensko, nosečnost zmanjša možnost za pridobitev službe. Tudi predšolski otroci prispevajo k negativni povezavi med rodnostjo in zaposlenostjo, medtem ko starejši otroci povečujejo verjetnost zaposlitve in spodbujajo zaposlitev za polni delovni čas, kar je v kontrastu z vplivi predšolskih otrok.

Engelhardt in Prskawetz (2002, str. 2) pa omenjata, da nekatere nedavne študije o povezavah med zaposlenostjo žensk in rodnostjo dokazujejo nasprotno, in sicer kažejo na pozitiven vpliv zaposlenosti žensk na rodnost. V študijah so različni avtorji dokazali, da se je odnos oz. korelacija med zaposlenostjo žensk in rodnostjo med leti 1980 in 1990 spremenil. V 70-ih letih so bile namreč visoke stopnje rodnosti povezane z nizko udeležbo žensk v delovni sili, v 90-ih pa je bila ta korelacija ravno obratna. V razvitih državah sta rodnost in ženska udeležba v delovni sili postali med seboj pozitivno odvisni.

Slika 3: Povprečna starost žensk pri rojstvu prvega otroka

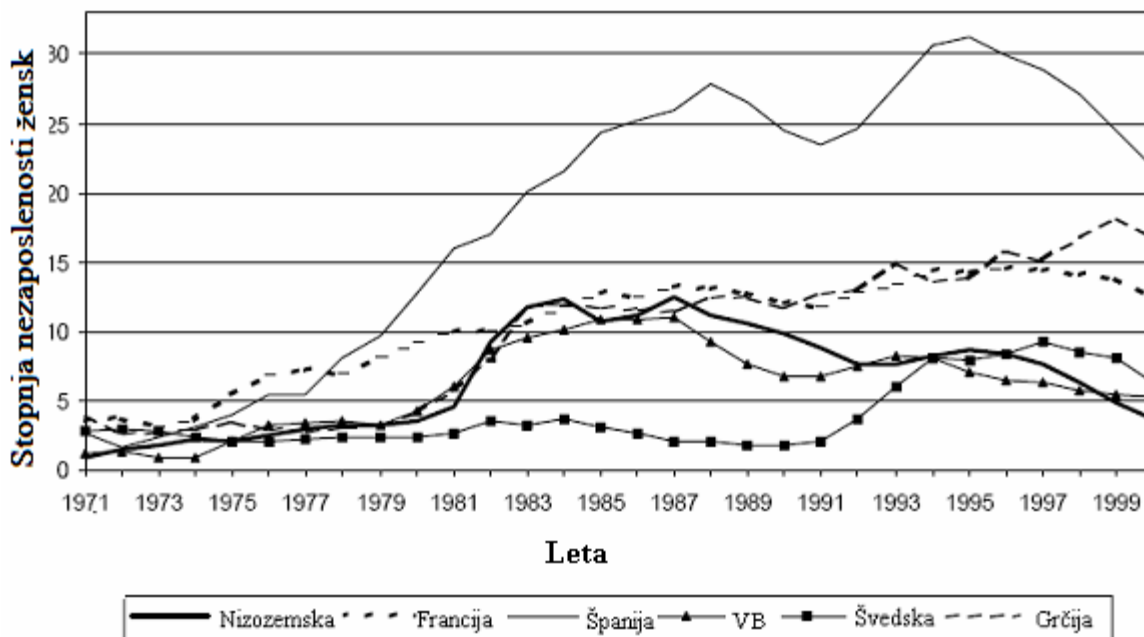


Vir: Billari, Kohler, 2002, str. 4.

V 70-ih so države z visoko zaposlenostjo žensk (kot npr Švedska in Danska) dosegale nizko stopnjo totalne rodnosti v primerjavi z ostalimi evropskimi državami. Države z nizko zaposlenostjo žensk (kot sta npr Italija in Španija) pa so imele relativno visoko stopnjo rodnosti. V 90-ih je bila zadeva povsem drugačna. Danska in Švedska so bile med državami z najvišjimi stopnjami rodnosti, Italija in Španija pa sodita med države, ki imajo zelo nizko rodnost. Velik pomen in vpliv imajo tudi zakonske ureditve in dogovori (različne družinske politike, sistemi varstva otrok,...). V državah Južne Evrope, kjer imajo zelo nizke stopnje rodnosti, sta rodnost in zaposlenost žensk namreč dva nezdružljiva pojma. To se kaže pri ovirah, do katerih prihaja pri vstopu na trg dela in pri prekinitvi delovnega razmerja in pa nefleksibilnost delovnega časa.

Slika 4 nam prikazuje informacije o stopnjah nezaposlenosti žensk za določene države. V vseh primerih se je stopnja nezaposlenosti začela naglo povečevati od konca 70-ih let, še posebno naglo v Južni Evropi. O tem pojavu je podanih kar nekaj razlag, med njimi tudi pomen ustavnih sprememb na trgu dela in stabilnost zaposlitve, ko namreč ženska vstopi na trg dela, postane uravnoteženje dela in družine glavna skrb. Prenehanje dela zaradi porodniške pa pomeni izgubo dohodka za družino in poveča se verjetnost nezaposlenosti.

Slika 4: Stopnja nezaposlenosti žensk

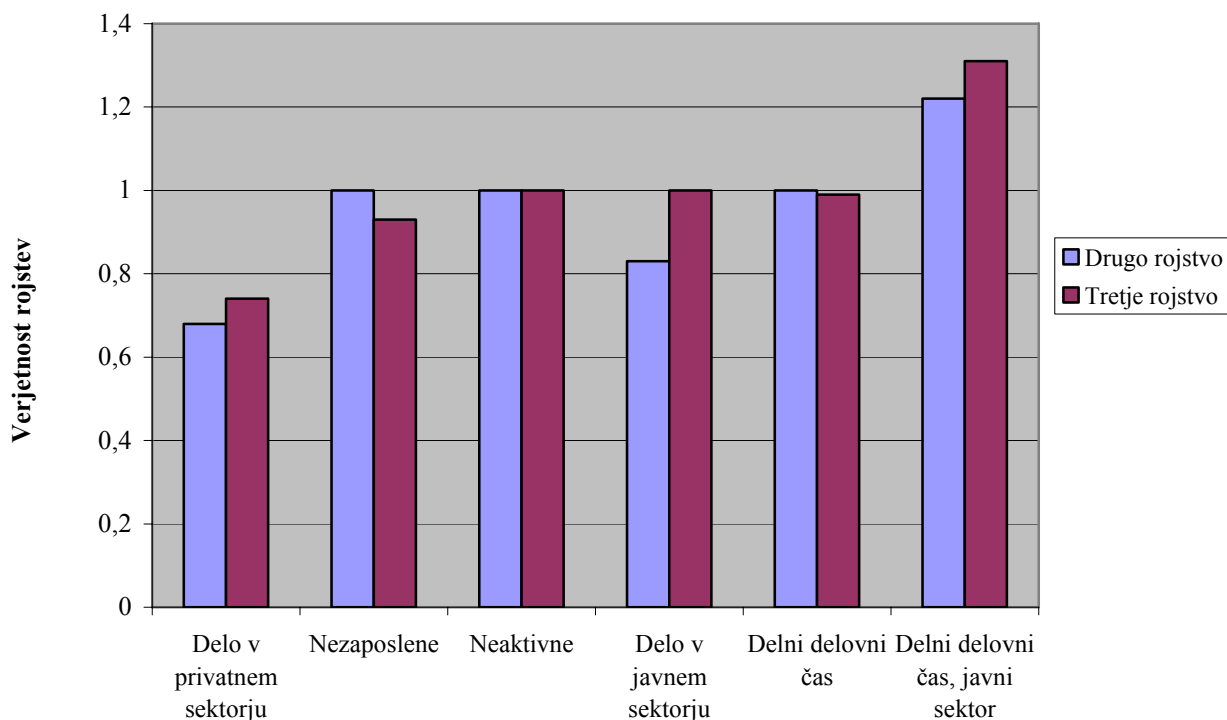


Vir: Adsera, 2007, str. 41.

Tudi Adsera (2007, str. 6-24) je pri svojih raziskovanjih in analizah prišla do ugotovitve, da obstaja pozitivna soodvisnost med rodnostjo in žensko udeležbo na trgu dela. Vzrok za padec rodnosti v Evropskih državah ne gre iskati v spremembah preferenc staršev, pač pa je glavni krivec odlog rojstev, katerega vzrok je bil hiter vstop žensk na trg dela in ekonomska negotovost na evropskem trgu dela med leti 1980 in 1990. Odlog rojstev je bil torej ključni razlog za razliko med želenim številom otrok in dejanskim številom otrok. V svojem delu Adsera zagovarja, da se ta razlika pojasnjuje s tem, kako obširen izbor institucij delovnega trga in pa negotovost, ki jo povzročata vztrajna brezposelnost, vplivata na konkurirajoče potrebe doma in delovnega mesta. Preučevala je časovno usklajenost drugega in tretjega rojstva med ženskami v Evropi, da bi pokazala kako delovna ureditev vpliva na prehod na višjo stopnjo rodnosti. Ugotovila je, da je prehod oviran zaradi ekonomske negotovosti v obdobju visoke nezaposlenosti in zaradi daljšega obdobja nezaposlenosti žensk samih. Ženske, zaposlene v javnih službah in zaposlene za delni delovni čas so imele več otrok, kot tiste, ki so zaposlene za polni delovni čas v privatnem sektorju.

Slika 5 nam prikazuje, kakšna je verjetnost, da bo ženska rodila drugega otroka v odvisnosti od njene izobrazbe in položaja na trgu dela. Najmanjšo verjetnost imajo ženske, ki delajo v privatnem sektorju, medtem ko delo v javnem sektorju in delo za delni delovni čas zelo povečuje to verjetnost. Ženske, zaposlene za delni delovni čas v javnem sektorju imajo kar 20% večjo verjetnost za drugega otroka kot neaktivne ženske.

Slika 5: Zaposlenost žensk in verjetnost rojstev



Vir: Adsera, 2007, str. 41.

Pozitiven odnos med rodnostjo in zaposlenostjo žensk od sredine 80-ih let sprva zglada paradoksalen, vendar ima preprosto razlago. Medtem ko ženska vstopi na trg dela, ima fleksibilnost trga dela pomembno vlogo pri številu otrok, ki jih želijo starši imeti. V skandinavskih in angleško-govorečih državah, sta delo in otroci dva združljiva pojma. V državah z visoko žensko udeležbo, kjer imajo možnost fleksibilne zaposlitve (kot so npr. VB, Nizozemska, ZDA) ali velik javni sektor (kot v nordijskih državah) so stopnje rodnosti med najvišjimi. Na Švedskem je vso rast v zaposlenosti, od leta 1970 in do zgodnjih 90-ih, prispeval lokalni javni sektor, ki je bil namenjen predvsem ženskam ter je tako spodbujal rodnost in zaposlenost žensk. Velja tudi nasprotno, da imajo države z nizkimi stopnjami udeležbe žensk in z manjšim javnim sektorjem in nefleksibilnim trgom dela nizke stopnje rodnosti. Delo in družina bosta postala dva združljiva pojma v tistih državah, kjer bodo institucije zmanjševale negotovost povezano z odločitvami za otroka.

Usklajevanje dela, družinskega in zasebnega življenja je eden ključnih političnih področij, ki zahteva nujno uveljavitev načela enakosti spolov v evropski politiki zaposlovanja. Istočasno je potrebno spodbujati številnejša in boljša delovna mesta ter zagotoviti enake pravice za ženske in moške. Glede na staranje prebivalstva in padanje rodnosti, obstajajo dobri argumenti za delovanje v tej smeri: obstajajo pokazatelji, po katerih usklajevanje dela, družinskega in zasebnega življenja lahko v marsičem pomembno prispeva k doseganju tako aktivnejšega delovanja kot večje rodnosti. Številne ženske v rodni dobi morajo namreč izbrati med poklicno potjo in vzgojo otrok. Dobre prakse v podporo zaposlenim staršem bi lahko pripomogle k

povišanju tako rodnosti kot zaposlenosti, saj bi bili soočeni z manj težavami pri vzgoji svojih otrok.

3.2.2. Ostali dejavniki, ki so vplivali na rodnost v razvitih državah

Na rodnostno vedenje tako vpliva mnogo dejavnikov: raven splošne socialne varnosti, pridobitev in ohranitev delovnih mest žensk in mladih mater, pozitivne vrednote v življenju, modnost v številu otrok, rešitev stanovanjskega problema itd. Prav tako pa je precej dejavnikov, ki vplivajo na odnos posameznikov do rojstev: biološka nujnost po reprodukciji v primerjavi z razpoložljivostjo kontracepcijskih sredstev, psihološko razumevanje regeneracije v odnosu do drugih življenjskih ciljev, splošne vrednote skupnosti in družbe, podpora in pomoč družine in bližnjih (Ule, Kuhar, 2002, str.108-109).

Spremenjenih stopenj rodnosti in odlašanja rojstev se ne da pojasniti z neko univerzalno teorijo, pač pa je pri pojasnjevanju potrebno upoštevati specifične socialno-kulturne, ekonomske in institucionalne kontekste. Odločitev za družino je danes izjemno skrbno načrtovana in pretehtana odločitev, ki je odvisna od objektivnih in subjektivnih odločitev zanjo.

Upadanje rodnosti sovpada s spremenjenim tradicionalnim načinom življenja: »Veliko denarja, malo prostega časa.« Obenem je zaslediti v družbi nenehno težnjo po svobodi, subjektivizaciji in samopreseganju posameznikov, ki ni v skladu z ideološko zasnovanim pojmom družinske sreče. Novodobno družinsko življenje zaznamuje upad sklenjenih zakonskih zvez, vse manj otrok v družinah in rast stopnje razvez. Propadanje zakonov je vzrok za nadaljnjo degradacijo družinskega življenja in ne nazadnje tudi celotno makroekonomsko demografsko politiko v državi. Čeravno posamezniki zatrjujejo, da je klasičen model družinskega življenja omejujoč ter prisilen in da je ravno ta tradicionalna institucionalna ureditev vir rodnostnih problemov sodobne družbe, je urejeno zakonsko življenje prvi pogoj za učinkovito družinsko produkcijsko funkcijo v smislu vzgajanja otrok. Žalostno dejstvo je, da je Slovenija v Evropski uniji na zadnjem, 25. mestu glede števila porok. S 3,3 poroke na 1000 prebivalcev krepko zaostaja za vodilnim Ciprom s 7,2 poroke na 1000 prebivalcev (Tompa, 2006).

Če povzamemo, so med najpomembnejšimi vzroki za nizko rodnost:

- ❖ Spremenjena pričakovanja glede kvalitete življenja (večja težnja po bolj udobnem življenju, večji je pomen lastne neodvisnosti in osebnega razvoja, prav tako posameznik vedno več energije posveti lastni karieri ter osebni izpolnitvi).

- ❖ Ekonomski razlogi (nezadostni in negotovi dohodki kot posledice ekonomske krize in brezposelnosti, visoki stroški pri oskrbi otrok in dostopnost vrtcev, slabe možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja, težave pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja – težko je v vsakdanjem življenju usklajevati pomembnost požrtvovalnosti in kompetitivnost na delovnem mestu na eni strani in zahtevnosti starševstva na drugi strani).

3.3. Razlogi za upad rodnosti, ki so specifični za države v tranziciji

Tranzicija je povzročila vidne spremembe v življenju, ki so pustile sledi tudi v prehodih mladih v odraslost. V postkomunističnih evropskih državah je prišlo do individualizacije in fleksibilnosti v življenjskih potekih mladih. Uletova in Kuharjeva (2003, str. 94) navajata naslednje štiri glavne vrste sprememb, ki so to omogočile:

- ❖ premik od javnega k zasebnemu sektorju zaposlovanja in ponujanja storitev;
- ❖ premik od zgodnjega vstopanja na trg dela k nepretrganemu izobraževanju;
- ❖ premik od produkcijsko vodenega socialnega življenja k potrošniško usmerjenemu;
- ❖ premik proti neformalnim ekonomskim dejavnostim kot enemu vidiku ustvarjanja prevlade trga.

Tudi v tranzicijskih državah je prišlo tudi do precejšnjih demografskih sprememb. Te spremembe so bile po padcu komunističnih režimov nepričakovane in drastične. Kazalci rodnosti, poročnosti so padli do nizkih stopenj, kar je povzročilo obsežne demografske spremembe.

Glavne spremembe, do katerih prihaja so (Suša, 2005, str. 7):

- ❖ Tradicionalna univerzalnost porok in rojstev postane del preteklosti. Samskost in neplodnost sta družbeno sprejeti.
- ❖ Zgodnje ustvarjanje družine postane preteklost. S porokami odlašajo v kasnejša leta, prav tako pa tudi z rojstvom prvega otroka.
- ❖ Načrtovanje družine se je bistveno spremenilo. Povzročeni splavi ter tradicionalni načini kontrole rojstev so upadli, uporaba modernih kontracepcijskih sredstev pa je vidno narasla.
- ❖ Pojavijo se novi tipi družin. Izvenzakonsko skupno življenje nadomešča zakon. Zato občutno poraste število nezakonskih rojstev, bistveno pa se zmanjša število porok in še posebej rodnost.

V obdobju komunizma je bilo za oblikovanje družin značilno zgodnje poročanje in visoka stopnja rojstev. Zgodnje poroke so zelo pospeševali z državno stanovanjsko politiko, saj so imeli mladi ljudje, ki niso bili poročeni, zelo malo možnosti dobiti svoje stanovanje. Tako je bila zgodnja poroka edina možnost, da so mladi ljudje lahko postali neodvisni od staršev. Ko je ženska imela otroke, ji to ni bistveno zmanjšalo zaposlitvenih možnosti, saj so obstajali razni otroški dodatki in subvencije otroškega varstva. Po padcu komunističnih režimov je sledila

ekonomska kriza, ki je povzročila veliko zmanjšanje subvencij otroškega varstva in drugih socialnih pomoči. Socialne reforme so oblikovale večjo individualno svobodo. Oblikovale so se nove razmere, v katerih morajo ženske izbirati med materinstvom in ostalimi možnostmi.

4. Prebivalstvena politika

Demografski cilji so lahko ožji ali širši, zaradi česar ločimo tudi ožjo in širšo opredelitev prebivalstvene politike. Prva se navezuje na obseg, strukturo ter porazdelitev prebivalstva in njegovih značilnosti, medtem ko se druga, širša opredelitev, navezuje na medsebojni odnos med demografsko ter ekonomsko in družbeno reprodukcijo v najširšem pomenu.

4.1. *Opredelitev in pomen prebivalstvene politike*

» Prebivalstveno politiko lahko definiramo kot splet demografskih ciljev, ki jih poskušajo doseči nosilci prebivalstvene politike z bolj ali manj zaokroženim sistemom ukrepov in aktivnosti, temelječim na bolj ali manj splošno sprejetih načelih, normah in vrednotah.« (Malačič, 2003, str. 297)

V posameznih državah je mnogokrat težko odkriti prisotnost prebivalstvene politike oz. njeno vpetost v ostale politike. Obstajata dva osnovna kriterija, s pomočjo katerih lahko razpoznamo ali posamezne vlade vodijo takšno politiko ali ne. Prvi kriterij je javno objavljena politika s strani ustreznega vladnega ali drugega državnega organa, drugi pa je izvajanje konkretnih ukrepov in aktivnosti za uresničitev opredeljene in sprejete politike. Kadar sta izpolnjena ta dva pogoja, gre za eksplicitno prebivalstveno politiko. Implicitna prebivalstvena politika pa je v določeni državi prisotna takrat, ko ta o njej ne želi govoriti, vendar je opazovalcu vidno, da obstaja (Malačič, 2003, str. 299-300).

Odkar je družinska politika postala del politike socialnih držav, je smiselno prikazati kakšne prebivalstvene politike so značilne za določeno ureditev socialne države. Evropske države lahko razdelimo na štiri različne ureditve socialnih držav, glede na njihova načela, na katerih temelji socialna politika (Hicks, Kenworthy, 2002, str. 2-5):

- ❖ univerzalne socialne države (nordijske države),
- ❖ konzervativne socialne države (kontinentalne evropske države),
- ❖ liberalne socialne države (anglosaksonske države),
- ❖ južno-evropske socialne države (mediteranske države).

Za univerzalne socialne države je značilno, da je njihova družinska politika usmerjena na blaginjo posameznika in na socialno enakost med posamezniki. Socialna politika držav, ki spadajo med konzervativne socialne države, je umerjena na ohranjanje oz. vzdrževanje trenutnega položaja in na ohranjanje tradicionalnih družinskih oblik, saj je družina tista od katere je odvisna blaginja države. Pri liberalno usmerjenih socialnih državah gre predvsem za spodbujanje tržnega individualizma z minimalnimi socialnimi podporami. Ureditev južno-

evropskih socialnih držav pogosto spominja na ureditev konzervativnih socialnih držav, vendar zaradi močnejšega poudarka bistva družine ne spadajo pod isto socialno ureditev (Neyer, 2007, str. 52-53).

Neposredne vplive prebivalstvenih politik je praktično nemogoče meriti, ker je zelo veliko posrednih dejavnikov. Rezultati raziskav kažejo, da je večja verjetnost, da ima ženska drugega otroka, če je bil oče aktivno navzoč pri vzreji prvega otroka. In tudi, da se bolj izobražene ženske najbolj močno odzivajo na širjenje otroškega varstva. Le malo pa je povsem jasnih vplivov ukrepov na rodnost. Eden izmed takšnih primerov je bil pronatalistični ukrep v vzhodni Nemčiji leta 1976, ki je menda povečal rodnost za 20% (imeti otroka je bila edina pot do lastnega stanovanja za mlade moške in ženske (Ule, Kuhar, 2002, str. 133).

Kaj učijo izkušnje držav, ki imajo uspešno oziroma neuspešno demografsko politiko? Relativno dobre rezultate imajo le države, ki dobro ekonomsko kondicijo kombinirajo z ukrepi socialne države. Hkrati pa imajo relativno dobre demografske rezultate tiste države, ki so vzpostavile relativno liberalen kulturni in socialni okvir. In obratno – z najslabšimi trendi se soočajo države, ki so radikalno liberalizirale ekonomijo, hkrati pa so njihove vrednote tradicionalistične in patriarhalne. Prebivalstvene politike postajajo vse pomembnejši instrument ženskih politik s tem, ko se osredotočajo na žensko zaposlovanje in kombiniranje dela in družine. Največ razlogov za nizko rodnost je namreč še vedno usmerjenih k številu zaposlenih žensk z otroki. Ti problemi so lahko ublaženi z državnim posredovanjem, kot so npr. razne otroške olajšave, olajšani prehodi po porodniškem dopustu na delovno mesto in pa večja udeležba in sodelovanje moža pri domačih opravilih. V večjih razsežnostih to obstaja v Nordijskih državah in v severno-zahodni Evropi.

4.2. Analiza prebivalstvene politike v skandinavskih državah

Za skandinavske države je značilna relativno visoka rodnost, h kateri je prispevala tudi socialna politika teh držav. Ta politika omogoča in podpira tak sistem, v katerem imajo tako moški kot ženske prostor oz. čas da lahko kombinirajo delo in družinske obveznosti. Ta naravnost socialnih politik proti posamezniku, je v popolnem nasprotju s usmerjenostjo politik v državah Južne Evrope, ki so bolj tradicionalne in predvsem usmerjene na družino. Na splošno je državna podpora, usmerjena na usklajevanje med delom in družino in na enakopravnost med spoloma, zelo pomembna in učinkovita glede družine. Družinska politika je imela ne glede na to, da so bili direktni učinki zelo majhni, do sedaj pozitiven vpliv na rodnost (Knudsen, 2007, str. 144-145).

Spremembe rodnostnega obnašanja v skandinavskih državah pojasnjujeta tudi Lestaeghe in Moors (2000, str. 34-47), ki omenjata pomembnost visoke stopnje ekonomske neodvisnosti žensk, povečano omejenost pri številu otrok zaradi višine dohodka in pa zmožnost sprejemanja sprememb v smeri neodvisnosti posameznika in vse večje spoštovanje posameznikovih odločitev. Sistemi blaginje omogočajo ljudem, da so manj odvisni od družine in skupnosti, pa

tudi od trga. Vsi ti faktorji so bili v skandinavskih državah hitreje prisotni kot v ostalih evropskih državah.

Mladi odhajajo na svoje, prej kot v ostalih državah. Samostojno ali v izven zakonski zvezi živi že 50% mladih, starih med 20 in 21 let, zelo malo pa je takih, ki se poročijo takoj. V tem času, dokončajo izobraževanje, nato pa jih velika večina nadaljuje s poklicnim izobraževanjem ali pa se lotijo nadaljnjega študija. Pričakujejo in upajo, da bodo v času odraščanja aktivno zaposleni. V vseh skandinavskih državah je udeležba žensk na trgu delovne sile visoka. Kar 70-80% žensk je namreč takih, ki so zaposlene, doma pa imajo majhne otroke. Pojem »poklic gospodinje« v nordijskih državah izginja.

V nordijskih državah velja zakon o legalizaciji splava od leta 1970. Danska ima med ostalimi nordijskimi državami najnižjo stopnjo izvršenih splavov pri ženskah starih med 15-19 let in je tudi edina država, pri kateri ta stopnja ne narašča (Knudsen, 2007, str. 148).

Čeprav je v evropskih državah poroka še vedno prevladujoča pot do družinskega življenja, med mladimi narašča število izven zakonskih parov (koruzništvo). Posledično se torej pod pojem ustvarjanje družine ne štejejo samo poročeni pari z otroki, temveč tudi izvenzakonski pari z otroki. Delež otrok, ki so jih rodile neporočene matere je med 40-50%. V nordijskem sistemu so skoraj vsi otroci rojeni v neko stabilno razmerje staršev, bodisi v zakonsko ali izvenzakonsko zvezo. Ker je število slednjih zelo razširjena alternativa, se k temu dejstvu postopno prilagajajo tudi zakoni, tako da sta ti dve vrsti zvez že skoraj enakovredni, glede pravic in obveznosti med partnerjema. To dejstvo, da se obe obliki družin smatrata skoraj za enakovredni in da je da je v obeh vrstah družin uveljavljeno zakonito očetovstvo, vodi do situacije, kjer zakonska zveza ni več prvi pogoj za ustvarjanje družine, saj so tudi neporočenim parom dani vsi pogoji za ustvarjanje družine. V nordijskih državah družina ni potreba, ker ženska za preživetje ne potrebuje nujno moške finančne podpore. Zaposlenost žensk je namreč zelo visoka in vsi zakoni in pravice so usmerjeni k posamezniku ne pa k družini kot zakonski ureditvi.

Politike lahko s svojimi posrednimi ali neposrednimi ukrepi vplivajo na družinske vzorce obnašanja. Družinske okvirje postavlja zelo širok spekter ukrepov, od ukrepov znotraj socialnega sektorja (podpora za samohranilce, ureditev odsotnosti iz dela – porodniški dopust), do ukrepov na trgu dela (npr. delovni čas, fleksibilnost). Politike v teh državah so bolj kot na direktno dvigovanje rodnosti, usmerjene na splošno izboljšanje in zmanjševanje socialnih razlik med družinami. Znotraj tega sistema pa so pomembna tri ključna načela, in sicer skrb za razvoj prebivalstva, skrb za usklajevanje med službenimi obveznostmi in družino in vprašanje o enakopravnosti med spoloma tako na delovnem mestu kot tudi v družini in pa potreba po zagotavljanju časa za družino in privatno življenje.

4.2.1. Primer Švedske

Švedska je poznana predvsem zaradi svojega specifičnega »skandinavskega« pristopa do prebivalstvene politike, ki se najpogosteje pojavlja pod imenom družinska politika. Družinska in prebivalstvena politika sta med seboj ozko povezana pojma, vendar je prebivalstvena politika usmerjena v točno določen cilj (npr. povečanje stopnje rasti prebivalstva, povečanje rodnosti), medtem ko je cilj družinske politike izboljšanje kvalitete življenja družin. Gre torej za bolj ali manj implicitno prebivalstveno politiko, katere primarni cilj ni demografski, temveč teži k izboljšanju materialnih in socialnih pogojev za družine, da bi se le te odločale za otroke in za spodbujanje mladih parov, da bi si želeli imeti čimveč otrok.

V 30-ih letih (v zgodnjem posttranzicijskem obdobju) je bila osnovna usmerjenost skandinavskega modela in pristopa prebivalstvene politike izrazito humanitarna, njen cilj pa je bil omogočiti popolno svobodo pri odločanju glede števila rojstev in glede zavarovanja blaginje otrok. Od leta 1940 dalje, pa je Švedska vlada zakonsko izglasovala vrsto ukrepov, ki spadajo v širši sklop socialne politike. Večina je usmerjenih k ciljem, ki težijo k izboljšanju življenjskega standarda družin z večjim številom otrok. »Skandinavski« politični pristop do Švedskega prebivalstva sta leta 1930 zasnovala zakonca Alva in Gunnar Myrdal, ki sta bila pobudnika za mnoge inovativne poteze predvsem na področju socialne politike, še posebno družinske politike ter splošno napredovanje zdravstvene zaščite matere in otrok. Zato se v literaturi namesto skandinavskega modela prebivalstvene politike večkrat govori tudi o »Myrdalovi politiki«.

V kontekstu s to politiko se omenja, da mora švedska družba in družina temeljiti na načelih enakosti, sodelovanja, pomoči in solidarnosti. Že takrat se je torej pisalo o potrebi širšega družbenega pristopa zaradi problemov padanja prebivalstva. Družinsko politiko je potrebno obravnavati ne zgolj v zvezi z določenimi demografskimi cilji, temveč bolj v zvezi z širšimi socialnimi cilji, kot so pospeševanje individualnih človeških pravic in svobode na področju reprodukcije prebivalstva, katerih namen je doseči blaginjo vseh družinskih članov, posebno otrok, za tem šele zagotavljanje medgeneracijske solidarnosti, zagotavljanje polne zaposlenosti,..., itd.

Pomembno je dejstvo, da je na Švedskem od leta 1921 splav legaliziran, kontracepcijska sredstva pa so bila v prosti prodaji. V 1930-ih letih je bilo v programe srednjih šol vpeljana zdravstveno izobraževanje, s poudarkom na pomenu reprodukcijskega zdravstva. Švedska je bila tako na področju izobraževanja mladih, o pogledih na reprodukcijsko obnašanje in o pogledih na enakopravnost položaja ženske v družini, med prvimi razvitimi evropskimi državami (Wertheimer-Baletić, 2005, str. 313-315).

Skandinavski pristop prebivalstvene politike se po Glassu (Wertheimer-Baletić, 2005, str. 315) deli na dve bistveni predpostavki. Prva temelji na prostovoljnem starševstvu, kar v praksi pomeni, da poleg pronatalističnih ukrepov obstajajo tudi ukrepi, ki na rodnost delujejo omejevalno (legalizacija splava). Druga predpostavka za prebivalstveno politiko pa pravi, da so za zakonske predpise, ki se nanašajo na probleme rodnosti, potrebne predhodne izpeljave znanstvenih raziskovanj raznih med-seboj povezanih vidikov na razvoj prebivalstva. Čeprav je

bila taka prebivalstvena politika v 30-ih letih neposredno povezana z nizko stopnjo rodnosti in padanjem prebivalstva (kar pa je bilo pogojeno z očitnimi vplivi Velike ekonomske krize) ter z neugodnim socialnim položajem družin z večjim številom otrok, je bil njen cilj že takrat, da na področju razvoja prebivalstva dosežejo »ustaljeno prebivalstvo«. To jasno kaže tudi stališče Kraljevske populacijske komisije, ustanovljene leta 1935 na Švedskem, z namenom, da dosežejo take stopnje natalitete, da bo dolgoročno zagotovljeno vsaj konstantno število prebivalcev, enostavno obnavljanje prebivalstva ter čim nižja stopnja mortalitete. Med razvitimi evropskimi državami je bila torej Švedska prva država, v kateri so obstajali zakonski ukrepi za povečanje števila otrok v družinah in istočasno ukrepi, ki omejujejo rodnost. Prebivalstvena politika je bila že takrat, preko spoštovanja do vseh temeljnih človeških pravic, prvenstveno usmerjena na blaginjo otrok in družine ter na pomoč zaposlenim materam. V obdobju druge polovice 20. stoletja se je pokazalo, da je Švedska ohranila in utrdila prej navedeni cilj – povečanje blaginje. Svoj značilni pristop prebivalstvene politike, ki je bil utemeljen v 1930-ih letih, je ohranila vse do danes. Od sredine 1960-ih let je pronatalistična komponenta še okrepila njene socialne politike, oziroma implicitno prebivalstveno politiko. Ta je prišla najbolj do izraza v 1980-ih letih, skozi vrsto pronatalistično usmerjenih zakonskih ureditev. Švedska ni nikoli imela eksplicitne, od vlade javno objavljene populacijske politike. V poročilu švedske vlade o demografskih razmerah v državi piše, da Švedska vlada nima uradno objavljene populacijske politike in tudi v bodoče ne namerava uvesti nobenih ukrepov ali številčnih ciljev take politike. Problematika nizke rodnosti je obravnavana v poglavju »Družina in rodnost«, v okviru splošne politike blaginje v 1990-ih letih, kjer so navedene 4 glavne skupine ukrepov za družine. To so:

1. sistem starševskega zavarovanja: materi in očetu omogoča možnost, da ostaneta doma ter skrbita za otroke ter za to prejmeta denarno nadomestilo, kot kompenzacijo za njihov oportunitetni strošek (izgubljeni dohodek iz zaposlovanja za čas porodniškega in starševskega dopusta, pri čemer se starši sami odločijo, kako si bosta razdelila ta dopust);
2. številne olajšave, ki jih država da staršem za dnevno oskrbo otrok (usluge varovanja in nege otroka, prehrana, usluge okoli dnevnih hišnih opravil,...), v primeru, da v obdobju življenja otroka te obstoječe specifične usluge izpolnjujejo in materialno »kompenzirajo« starševski dopust;
3. precejšnja finančna pomoč staršem glede stroškov varstva, nege, vzgoje in šolanja otrok; na tem področju si je švedska vlada postavila cilj, da še naprej nadaljuje z velikodušnimi denarnimi podporami in organiziranjem raznih instrumentov politike blagostanja, ki staršem omogoča, da lahko več časa preživijo z z otroki, ko jih le ti najbolj potrebujejo;
4. zakonsko urejen delovni čas, ki je primeren za obdobje, ko je otrok še v predšolski dobi (fleksibilen delovni čas, delni delovni čas, delo doma, začasno ali občasno delo).

Kot rezultat navedenih ukrepov in olajšav je na Švedskem sprejeta reprodukcijska norma, in sicer 2 otroka, za spodbujanje večjega števila otrok pa staršem za vsakega nadaljnega otroka (do petega) pripada otroški dodatek. Švedska je tekom tega stoletja, v primerjavi z ostalimi razvitimi evropskimi državami, doživela največje spremembe glede struktur oz. oblikovanja družin. Čeprav je zakonska zveza najboljša za otroke oz. jih najbolj ščiti, je delež sklenjenih zakonskih zvez v

primerjavi z drugimi vrstami čedalje manjši, po drugi strani pa narašča število in delež izvenzakonskih oblik skupnega življenja.

Postavlja se torej vprašanje, kakšne učinke je imela na gibanje natalitete navedena implicitna prebivalstvena politika oz. družinska politika na Švedskem. Ta politika je dala zelo pomembne rezultate. Trend rodnosti na Švedskem se v 1960-ih letih ni dosti razlikoval od ostalih razvitih evropskih držav in sicer so vsi beležili trend upadanja rojstev, vendar pa stopnja rodnosti ni nikoli dosegla tako nizke stopnje kot v nekaterih državah (Avstrija, Nemčija, Luksemburg, Italija). Najnižjo stopnjo je zabeležila v letih 1978 in 1983 (v obeh letih je bila stopnja totalne rodnosti 1,63). Od takrat pa je, za razliko od ostalih držav, stopnja totalne rodnosti stalno naraščala, leta 1990 pa je dosegla najvišjo stopnjo, to je 2,13. Ta vzpon rodnosti se v literaturi velikokrat imenuje kar »švedski rodnostni fenomen«, saj je ta država dolgo časa predstavljala model modernega demografskega obnašanja, ki je beležil nizko rodnost (Wertheimer-Baletić, 2005 str. 317).

Švedski demografi se v celoti strinjajo, da je k takemu trendu veliko pripomogel tedanji sestav medseboj koordiniranih ukrepov in akcij, v okviru politik, katerih namen je bil motivirati mlade za večje število otrok. K dvigu rodnosti med leti 1984 in 1990 so tako veliko prispevale mlade ženske, stare od 20-24 let, saj so prispevale kar 20% tega porasta. K temu dvigu rodnosti pri mladih ženskah so v tem obdobju bistveno pripomogle zakonske reforme, določene in uvedene v začetku 1980-ih. Med ukrepi, so bile uvedene tudi denarne podpore za spodbujanje zmanjševanja časovnih obdobij med posameznimi rojstvi, in sicer s »premijo za hitrost«. Ženska je pri rojstvu prvega otroka dobila denarno podporo, katere osnova je bila plača, ki jo je imela 1 mesec pred rojstvom. Če je bilo časovno obdobje med rojstvom naslednjega otroka 2 leti, se ji je kot osnovo za denarno podporo naslednjega otroka, ravno tako upoštevala plača pred prvim otrokom (in to je veljalo za vsakega naslednjega, vse do petega otroka). Leta 1986 se je ta zakonsko določeni interval podaljšal na 2,5 leta (Hoem, 2005, str. 562-563).

Trend zviševanja rodnosti je bil relativno kratkotrajen, saj je po letu 1990 prišlo do preobrata, rodnost je začela upadati. Gospodarske razmere so namreč postale neugodne, družine pa so začele dobivati manjši dohodek. Posledično so se močno zmanjšale tudi razne podpore družinam in le te so uvidele, da si je v takšnih razmerah težje privoščiti otroka. Hoem (2005, str. 563) je odkril, da je bil največji padec rodnosti med mlajšimi ženskami in ženskami z nizko izobrazbo. Gre torej za isto skupino ljudi, ki so soočeni z največjim problemom na trgu delovne sile. Letna stopnja rodnosti je padala skupaj z gospodarskim razvojem. Po gospodarski krizi v 1990-ih so se začeli dohodki in zaposlenost zopet večati, s tem pa tudi stopnja totalne rodnosti. Leta 2000 so ženske, stare med 20-24 let rodile za polovico manj otrok kot leta 1990. Stopnja totalne rodnosti se je iz 2,13 leta 1990, spustila na 1,73 leta 1995, vendar pa je še vedno presegala stopnje ostalih razvitih evropskih držav. Po letu 1999 se je stopnja totalne rodnosti zopet zviševala in predpostavlja se, da se bo zviševala vsaj do leta 2010, zaradi učinka »pomikanja generacij« rojenih v obdobju visoke rodnosti tekom 1980-ih let (Wertheimer-Baletić, 2005, str. 318).

Kot že rečeno, sta k znatno višji rodnosti v 1980-ih letih prispevala predvsem dva med seboj povezana dejavnika, »premija za hitrost« in ugodni gospodarski trendi. Glede na to, da je takomenovani ukrep »premija na hitrost« nepretrgan cilj prebivalstvene politike vse od takrat, ko je bil vpeljan (tudi v 1990-ih letih, ko je stopnja rodnosti močno upadla), lahko vidimo, da ukrepi implicitne prebivalstvene politike ne morajo biti vedno enako učinkoviti, saj so soodvisni od gospodarskih dogajanj v državi in od ostalih ukrepov družinske politike.

Švedska prebivalstvena politika, opredeljena kot implicitna, po nazivu v ožjem smislu družinska in v širšem socialna politika, še danes deluje v okviru splošne politike izboljšanja blaginje družbe. Z ukrepi in akcijami še vedno delujejo v smeri dvigovanja stopnje reprodukcije prebivalstva, na stopnjo generacijskega obnavljanja in še vedno podpirajo že ustaljeno normo, povprečno vsaj dva otroka. Med razvitimi evropskimi državami je Švedska edinstven primer izvajanja relativno dolgotrajne stimulativne implicitne prebivalstvene politike v okviru splošne politike blagostanja. To je sodobna večpomenska politika s poudarkom na problemu obremenjenosti žensk, ki morajo opravljati dve funkciji (funkcijo matere in funkcijo zaposlene ženske), na pomenu enakopravnosti med spoloma in delitve domačih opravil med staršema (v smislu vzgoje in skrbi otrok), na nujnost ustvarjanja potrebne infrastrukture, za pomoč zaposleni ženski z otrokom, in denarne podpore družinam v zvezi z varstvom, nego, vzgojo in izobraževanjem otrok. Visoko prioriteto se daje ukrepom, ki se nanašajo na usklajevanje funkcije materinstva in zaposlenosti. To pomeni, da lahko zaposlenost žensk, če le to ni družbena skrb, negativno vpliva na dvig rodnosti v razvitih evropskih državah. Švedska je k temu cilju usmerjena preko ukrepov več politik: socialne, zdravstvene, stanovanjske, prosvetne, davčne, kreditne in drugih, ki med seboj delujejo usklajeno, v smeri povečane splošne blaginje družbe. Švedska se po stopnji gospodarske razvitosti nahaja na vrhu lestvice, kar ji omogoča realno izvajanje te politike blagostanja, ki je sestavni del družinske in prebivalstvene politike.

V drugih nordijskih državah imajo prebivalstvene politike drugačne značilnosti. Na Finskem so npr. leta 1985 uvedli podporo, imenovano kot »družinski dodatek« (home-care allowance). V 1990-ih, ko je nastopila gospodarska kriza, je bil ta ukrep že povsem izdelan in vpeljan in kljub krizi je obstal. Starši, ki niso mogli koristiti javnega otroškega varstva, so še naprej prejeli mesečne denarne podpore. Tako so ženske, ki so izgubile službo in ostale z otroki doma, dobivale javno podporo, ter tako lažje shajale, dokler niso ponovno našle nove zaposlitve. Ta politika je nekako izravnala družinski izpad dohodkov ob času krize in tako tudi upad rodnosti, saj Finska ni doživela takih ciklov upadanja kot Švedska. Švedska, kot država, si takega ukrepa družinskih podpor ni mogla privoščiti (Hoem, 2005, str. 563-564).

Pomembno je poudariti, da je v obeh državah (Švedska, Finska) udeležba žensk na trgu delovne sile zelo visoka, javno otroško varstvo pa je ob zaposlitvi matere takoj na razpolago brez kakršnegakoli problema.

4.2.2. Primer Norveške

Norveška ima glede na ostale evropske države relativno visoko stopnjo totalne rodnosti, leta 2006 je znašala 1,9, kar je najvišje doseženo po letu 1991 (Statistics Norway, 2007). Visoka je tudi stopnja zaposlenosti med starši z majhnimi otroki, in sicer 74% mater z otroki starimi med 0-2 let. V zadnjem desetletju je prišlo do temeljitih sprememb pri oblikah družin. Vse od leta 1980 se povečuje število otrok, ki so rojeni izven zakonske zveze, povečuje se število sporazumnih zvez, ki pa imajo na dolgi rok večjo možnost, da pride do razveze, k čemer so izpostavljeni tudi otroci. Narašča tudi število mater-samohranilk. Približno eden od štirih otrok ne živi z obema staršema in kar devet od desetih otrok živi pri materah. Visoka stopnja zaposlenosti med materami z majhnimi otroki in visoka stopnja družinskih razvez sta razlog in izziv za izvajanje družinske politike in varovanja otrok (Jensen, 2005, str. 1-2).

Na Norveškem, »National Insurance Act«, vse od leta 1956 zagotavlja splošno uveljavljeno pravico do plačanega porodniškega dopusta. Ta se financira preko davkov, tako da delodajalci s porodniškim dopustom niso finančno obremenjeni. Do te podpore so upravičene matere, ki so bile zaposlene vsaj 6 od zadnjih 10-ih mesecev pred porodom. Sprva so matere to podporo dobivale 12 tednov, znesek tega kompenziranega dohodka pa je bil precej nizek. Leta 1977 se je ta doba prejemanja podpore (oz. dopusta) povečala na 18 tednov, pravico do uveljavljanja tega dopusta pa so dobili tudi očetje. Poleg tega se je doba zajamčene zaposlitve podaljšala (za plačan dopust je namreč vedno veljala zajamčena zaposlitev) na eno leto, kar pomeni, da so lahko starši za ta čas vzeli še dodaten – neplačan dopust, ne da bi bila pri tem ogrožena njihova zaposlenost. Leto dni pozneje je višina podpore bistveno narasla, saj je pokrivala 100% prejšnjega zaslužka matere. Obdobje prejemanja nadomestila se je še nekajkrat podaljšalo, maksimum pa je bil dosežen leta 1993 in ta sistem je v veljavi tudi danes. Gre za možnost dopusta, dolgega 52 tednov in z 80% nadomestilom plače ali 42 tednov s polnim nadomestilom plače. Vse od takrat (od uvedbe tega sistema), je stopnja totalne rodnosti stabilna (1,8) in višja kot v večini evropskih držav (Ronsen, 2004, str. 278-279).

Ker je pri vzgoji otrok zelo pomembno, da pri tem sodelujeta oba starša, so v 1990-ih veliko pozornost namenili tudi očetom, da si tudi oni vzamejo čim več prostega časa za otroka. Tako si lahko očetje delijo ves plačan dopust, razen 3 tedne pred in 6 tednov po rojstvu, ko je ta rezerviran izključno za matere. Po šestih tednih pa je odvisno od dogovora obeh staršev, kako si bosta razdelila preostanek dopusta. Poleg tega je očetu v prvih dveh tednih po rojstvu pripadal neplačan očetovski dopust. Ker so očetje v večini primerov izkoriščali plačan dopust, so v 1993 amandmaju zaradi spodbujanja soudeležbe obeh staršev pri skrbi za otroka, za očete rezervirali obvezne štiri tedne dopusta, imenovanega kot »daddy quota«. Ti tedni niso prenosljivi in so izgubljeni, če jih očetje ne izkoristijo. Ta reforma se je izkazala kot zelo uspešno (Ronsen, 2004, str. 279). Štiri leta pozneje (leta 1998) je ta dopust izkoristilo že 85% očetov, ki so bili do tega upravičeni in ta stopnja je stabilna še danes (Jensen, 2005, str. 2).

Leta 1998 je bil uveden tudi ukrep »cash-for-care«. Namera tega ukrepa je, da bi starši, ki niso deležni subvencioniranega javnega otroškega varstva, kot alternativo prejeli mesečno podporo za otroke stare od 1-2. Pojasnilo tega ukrepa je, da bi se s tem omogočilo staršem, da z

otroki preživijo več časa in da se lahko sami odločijo med dnevnim centrom ali tem denarjem (Jensen, 2005, str. 2). To pavšalno plačilo prejemajo mesečno in je neobdavčeno. Ob uvedbi je bil znesek približno enak državni subvenciji za prostor v dnevnem centru. Starši dobijo pavšalno plačilo v celoti izplačano, če njihovi otroci ne koristijo javnega dnevnega centra redno oz. če ne presegajo 32 ur na teden. Ta shema je zelo priljubljena, saj velika večina staršev z otroki, ki so primerne starosti, zahteva to pavšalno plačilo. 4 mesece po uvedbi te sheme, so dobili to plačilo starši od 75% otrok med 1-2 letom in to razmerje je ostalo bolj ali manj enako vse do danes (Ronsen, 2004, str. 279). To ima sicer majhen vpliv na zaposlenost med temi materami z otroki starimi od 1-2 let, vendar pa ima velik vpliv na razmerje med materami, ki dejansko delajo in med tistimi, ki so na dopustu. Zaposlenih je 74%, med njimi pa je kar 33% takih, ki koristijo dopust, se pravi jih dejansko dela le 41% (Jensen, 2005, str. 2).

Dnevni centri so lahko v lasti privatnikov ali pa v lasti države. V obeh primerih lastnik od države prejema subvencijo, vendar mora biti center javno priznan. Subvencija je v višini zneska vpisnine otoka v dnevni center. Kar nekaj privatnih centrov pa prejema subvencije tudi od lokalnih občin. Osnovno načelo financiranja dnevnih centrov je, da bi morali biti stroški obratovanja razdeljeni na državo, občine in na starše. Država naj bi plačala 40% stroškov, preostanek-60%, pa naj bi si enakomerno razdelili starši in občina. Ker pa je število privatnih dnevnih centrov naraščalo, je bil delež plačila občin vse nižji, delež staršev pa vse večji. Leta 1994 so starši plačevali 44,5% stroškov v privatnih dnevnih centrih in 28, 8% v javnih centrih (Ronsen, 2004, str. 280).

Norveška ima vse od leta 1990 stabilno gospodarsko rast, njihovo stopnjo totalne rodnosti pa ohranja stabilno in relativno visoko kombinacija gospodarske rasti in družinske politike (Norway's welfare model »helps birth rate«, 2006).

5. Družinska politika v Sloveniji

Pod družinsko politiko razumemo celoto socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, zdravstvenih in drugih ukrepov, ki jih država izvaja za večjo kakovost življenja družin in posameznih družinskih članov. Družinska politika v Republiki Sloveniji temelji na vključevanju celotne populacije oziroma usmerjenost k vsem družinam; na upoštevanju pluralnosti družinskih oblik in različnih potreb, ki iz tega izhajajo; na spoštovanju avtonomnosti družine in individualnosti njenih posameznih članov; na zaščiti otrokovih pravic v družini in družbi ter dajanju prednostnega mesta kakovosti življenja otrok, na zagotavljanju enakih možnosti obeh spolov; na vzpostavljanju raznovrstnih oblik storitev in na omogočanju, da družine izbirajo med

različnimi možnostmi; na delnem prispevku družbe k stroškom za vzdrževanje otrok; na dodatnem varstvu družin v specifičnih situacijah in stanjih; na celostnem, integralnem pristopu.

5.1. Rodnost v Sloveniji

Upadanje rodnosti sovпада s spremenjenim tradicionalnim načinom življenja: »Veliko denarja, malo prostega časa.« Obenem je zaslediti v družbi nenehno težnjo po svobodi, subjektivizaciji in samopreseganju posameznikov, ki ni v skladu z ideološko zasnovanim pojmom družinske sreče. Novodobno družinsko življenje zaznamuje upad sklenjenih zakonskih zvez, vse manj otrok v družinah in rast stopnje razvez. Propadanje zakonov je vzrok za nadaljnjo degradacijo družinskega življenja in ne nazadnje tudi celotno makroekonomsko demografsko politiko v državi. Dejstvo je, da je Slovenija v Evropski uniji na zadnjem, 25. mestu glede števila porok in se je v zadnjih dvajsetih letih skoraj prepolovilo, medtem ko se je število razvez le neznatno zmanjšalo. V nasprotju z nadobudnimi, alternativnimi institucijami urejeno družinsko življenje omogoča varnost za člane družine v najširšem pomenu besede. Zagotavljanje varnosti v družbi je v domeni države. Varnost na mikro ravni lahko zagotavlja le država s svojim institucionalnim okvirom, tako da omogoča življenje v urejeni družinski zvezi. 18,5 odstotka vseh otrok živi samo z enim staršem; več kot tri četrtine mladih (od 15 do 29 let) živi pri starših; priča smo vse večji vključenosti mladih v izobraževalne procese in podaljševanju dobe izobraževanja; počasen in postopen prehod mladih na trg dela, kjer za Slovenijo v Evropi velja ena največjih stopenj brezposelnosti mladih v obdobju od 20 do 29 let; narašča zaposlovanje mladih za določen čas, kar povzroča občutek negotovosti in s tem ne deluje stimulatивно na povečanje rodnosti v Sloveniji; tretjina mladih, ki si je že ustvarila lastno družino, živi v zunajzakonski skupnosti; le 20 odstotkov zakoncev med 25. in 30. letom starosti prebiva v lastnem stanovanju (Tompa, 2006).

5.2. Ukrepi družinske politike v Sloveniji

Strokovnjaki so vse bolj prepričani, da je za rodnost pomembno to, kakšna je interakcija med ukrepi družinske politike in socio-ekonomskim razvojem. Potrebno bo realizirati ukrepe, ki zagotavljajo lažje usklajevanje delovnega in družinskega življenja, pri čemer niso pomembna samo prizadevanja države z družinsko politiko, ampak sporazum med vsemi socialnimi partnerji (delodajalci, delojemalci, sindikati). Čeprav je bila že v začetku 90. let sprejeta resolucija o družinski politiki in so vlade sprejele veliko ukrepov v korist družine in starševstva, se rodnost ni prav nič povečala. Slovenija ima eksplicitno družinsko politiko, vendar je res, da so taki dokumenti zgolj del politične retorike in je veliko vprašanje, kako se taka retorika uresničuje v praksi. Cela vrsta evropskih držav je, ki sploh nimajo formalne družinske politike, vendar so praktični ukrepi v teh državah ravno najboljši (npr. skandinavske države) in ni druge formule, kot je krepitev socialne države.« (Rešitev za rodnost je socialna država, 2006).

K temu sklepu je pripeljal tudi primer Švedske, ki ima razvito družinsko politiko, se pravi številne ukrepe, ki pomagajo mladim pri osamosvajanju in zgodnjem začetku ustvarjanja družin,

kot tudi ukrepe, ki omogočajo razmeroma uspešno usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti, ter razmeroma visoko stopnjo zavesti o potrebi zagotavljanja enakih možnosti za oba spola. Na drugi strani pa je Švedska politično, socialno in ekonomsko stabilna država, v kateri so ljudje precej manj kot drugje zaskrbljeni za prihodnost sebe in svojih otrok. Optimizem oz pozitivno videnje prihodnosti je pomemben dejavnik pri odločanju za otroke. V raziskavi (Stropnik, 2005 str. 1-2), katere hipoteza je bila, da je ustrezne ukrepe družinske in prebivalstvene politike možno oblikovati le, če so znana stališča ljudi do vprašanj, ki so v zvezi s to tematiko, na drugi strani pa se lahko predvidi verjetni rodnostni odziv ljudi na konkretne ukrepe, aktivnosti, trende in druge dejavnike, so dali še poseben poudarek dvema skupinama prebivalstva. To so očetje ter visoko izobraženo prebivalstvo.

5.2.1. Očetovski dopust

Družinska politika v Sloveniji že od leta 1977 spodbuja očete, da koristijo dopust za nego in varstvo otroka, saj imajo iz tega naslova bolj ali manj enake pravice kot matere. Toda delež očetov, ki to pravico koristijo, je bil dolgo časa zanemarljiv (okrog 1%). Še leta 2002 je povprečni mesečni delež očetov znašal 1,1%, leta 2003 pa se je povečal na 2,3%. Tudi očetovskega dopusta ne koristi niti desetina očetov, pa tudi ti izkoristijo približno polovico pripadajočih dni s polnim nadomestilom plače (Stropnik, 2005, str.10). Očetovski dopust v Sloveniji očetje lahko izrabijo od leta 2003 dalje. Uvajal se je postopoma, v polnem trajanju je bil priznan z januarjem 2005. Očetovski dopust traja 90 dni. Letno se za ta dopust odloči približno dve tretjini očetov novorojencev. Deleži očetov, ki izrabijo očetovski dopust, so najnižji v severovzhodni Sloveniji, najvišji pa tam, kjer je rodnost sorazmeroma visoka. To verjetno pomeni, da se v takem okolju, v katerem pri negi in vzgoji otroka v najzgodnejši dobi sodelujejo tudi očetje, lažje odločijo za drugega ali tretjega otroka. (Očetje v Sloveniji, 2007).

V nekaterih državah je celotna dolžina starševskega dopusta odvisna od tega, koliko dopusta izrabi drugi starš (praviloma oče). Kot sem že omenila, je bil na Švedskem očetovski mesec vpeljan že leta 1989, od leta 1995 pa je veljalo pravilo, da starševski dopust traja 360 dni, če oče izrabi en mesec tega dopusta, drugače pa le 330 dni. Posledica tega je bila, da se je delež očetov, ki so koristili starševski dopust, z nekaj odstotkov povečal na približno 50 % v začetku 90-ih let. Sedaj sta na Švedskem drugemu staršu na voljo dva od šestnajstih mesecev dopusta in če ju ne izkoristi, propadeta. Na Norveškem pa more oče izrabiti vsaj tretjino dopusta oz. štiri od 12 tednov. V Tabeli 2 so podatki o očetovskem dopustu v nekaterih drugih evropskih državah.

Tabela 2: Očetovski dopust in nadomestilo v nekaterih evropskih državah; leta 2000-2003

| Država | Dopust | Nadomestilo |
|----------|---|-------------|
| Švedska | 70 dni (10 dni ob rojstvu otroka + 60 dni neprenosljivega starševskega dopusta) | 80% plače |
| Norveška | 2 tedna | 100% plače |
| Danska | 2 tedna tekom 14 tednov po rojstvu otroka | 100% plače |

| | | |
|-----------|--|---|
| Finska | Vpeljan leta 1976. 18 delovnih dni v največ štirih delih tekom materinskega dopusta ali medtem, ko mati koristi starševski dopust. Oče mora živeti z materjo. Od leta 2003 je možno očetovski dopust podaljšati za 1-12 delovnih dni, če oče izkoristi vsaj 12 delovnih dni starševskega dopusta. Ti dnevi morajo v celoti slediti starševskemu dopustu. | 25-70% plače, odvisno od višine plače. Neodvisno od zaposlitvenega statusa je vsak oče upravičen do minimalnega pavšalnega očetovskega nadomestila. |
| Francija | 11 dni v prvih 4 mesecih po rojstvu otroka | 100% plače |
| Italija | 1 mesec, če izkoristi 3-6 mesecev starševskega dopusta | Enako staršev.nadomestilu (30% plače) |
| Slovenija | Postopno vpeljan od jan 2003 do jan 2005. 90 dni, od tega vsaj 15 dni v času materinskega dopusta, ostalo pa do otrokove starosti 8 let. | Za prvih 15 dni 100% nadomestilo plače. Za preostalih 75 dni plačilo socialnovarstvenih prispevkov na podlagi minimalne plače. |

Vir: Stropnik, 2005, str. 11.

5.2.2. Rodnost in visoka izobrazba

V zadnjem času se kaže, da so visoko izobraženi tista skupina prebivalstva, pri kateri je odklon realizirane rodnosti od zelene največji. Glede na to, da si visoko izobraženi ljudje bolj kot drugi zastavljajo visoke karierni cilje, je zanje (predvsem za ženske), nadvse pomembno, da se realizira načelo enakih možnosti. Zanimivi so predvsem rezultati raziskav Evrobarometra, saj kažejo, da si bolj izobraženi želijo več otrok kot drugi oz. je za bolj izobražene ženske manj verjetno, da bodo imele raje družino brez otrok ali z enim otrokom. Ugotovitve veljajo tako za oba spola kot za različne starostne skupine (pozitivna zveza je sicer manj izrazita za mlajše generacije. Poleg tega obstaja pri visoko izobraženih precejšnja razlika med želenim in dejanskim številom otrok. (Stropnik, 2005, str. 59).

Nekatere študije (Stropnik, 2005, str. 54), so ugotovile, da imajo bolj izobražene ženske na Švedskem in Norveškem pogosteje drugega in tretjega otroka kot druge ženske. Ker velja na Švedskem model dveh zaposlenih staršev, se z različnimi ukrepi javnih politik omogoča in lajša usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti. Ker rojevanje otrok ne predstavlja grožnje za poklicno uveljavitev, višja izobrazba pozitivno vpliva na odločanje za večje število otrok.

Velik delež visoko izobraženih žensk je zaposlenih v javnem sektorju, kjer so zelo dobro zaščitene in zato utrpijo nizke oportunitetne stroške otrok. V Sloveniji so številne ženske, ki želijo uspešno poklicno kariero, mnenja, da lahko ob tem rodijo in vzgojijo le 1-2 otroka. To je tudi v zvezi z dejstvom, da očetje prevzemajo nase le manjši del obveznosti v zvezi z vzgojo in

še zlasti nego otrok. Glede na obstoječo raven rodnosti, ki ne zagotavlja obnavljanja prebivalstva in vpliva na bodoče zmanjševanje števila prebivalstva v zahodnoevropskih državah, bi bilo smiselno izobraženemu prebivalstvu nameniti več pozornosti pri oblikovanju politik. S svojo rodnostjo bi se lahko to prebivalstvo v precejšnji meri odzvalo na ukrepe, ki bi odpravljali ovire za to, da bi imeli dva ali več otrok. Ti ukrepi morajo biti predvsem na področju trga dela, in sicer predvsem v zvezi z vrnitvijo na delo po starševskem dopustu in otroškimi varstvom. V današnjem času je izguba človeškega kapitala zelo hitra, saj znanje hitro zastara. Zato ni zadosti, da je po starševskem dopustu zagotovljena vrnitev na delovno mesto. Staršem je treba pomagati pri čim hitrejšem in lažjem osvajanju informacij in znanj, ki so jih zamudili v času daljše odsotnosti z dela.

Kaj je torej značilno za države, kot sta tudi Švedska in Norveška, za katere je značilna visoka participacija žensk v poklicnem življenju, pa tudi stopnja rodnosti, ki zagotavlja obnavljanje prebivalstva? Pravi odgovor je institucionalni okvir, ki mladim omogoča, da ustvarijo družino in hkrati ostanejo v enakopravnem položaju na trgu dela. In Slovenija ravno na tem področju hudo greši: neprožen delovni čas, dolga in popolna odsotnost z delovnega mesta, visoki stroški in neustrezna organizacija javnega sistema otroškega varstva ter težave pri vnovični vključitvi v delovno okolje. Enoletni porodniški dopust mladim staršem naredi več škode kot koristi. Takšna ureditev je lahko delovala v nekih drugih časih, danes pa mlade ženske dela nekonkurenčne na trgu dela in jih omejuje pri karieri (Odpravimo enoletni porodniški dopust, 2006).

5.3. Predlogi za preoblikovanje družinske politike v Sloveniji

Družinska politika in zakonodaja bi morala biti v prihodnje usmerjena k spodbujanju zgodnejših prehodov v samostojno življenje, predvsem z ustrežno stanovanjsko politiko in motiviranjem za zgodnejše rojevanje prvega otroka, je bistvena misel zaključka študije o položaju mladih družin v Sloveniji. Rojevanje otrok je potrebno omogočiti mladim, ki še ne končajo študija, saj sta študij in kariera najpomembnejša vzroka, zaradi katerih se odločajo za rojevanje (pre)pozno. Danes smo priča vedno poznejšemu osamosvajanju mladih od svojih staršev. Vse to je posledica stanovanjske, zaposlovalne in izobraževalne politike, ki s svojim delovanjem ne vpliva dovolj učinkovito, da bi mladim omogočili ustvarjanje svoje mlade družine. Po podatkih Statističnega urada RS v starosti med 25 in 29 let živi doma pri starših še polovica otrok. Tako je družin, v katerih so otroci starejši od 25 let, več kot družin s predšolskimi otroki. Če mlad človek nima službe, stanovanja, pomoči staršev, ne more biti tako neodgovoren in načrtovati gnezdeca. Če pa želje po ustvarjanju družine obstajajo, si starši želijo otroke rojevati v svet brez strahu in socialnih vprašanj (Rešitev za rodnost je socialna država, 2006).

»Ukrepi morajo spodbujati rojstva drugih in tretjih otrok v družinah, socialne transferje za edince pa je treba odpraviti. Že ta stavek kaže, kako korenito je treba spremeniti našo socialno politiko na tem področju. Predvsem pa je treba poseči po inovativnih ukrepih, ki bodo zagotovili rojevanje okrog dveh otrok na žensko« (Malačič, 2005). Za prihodnost skupnosti je potrebno rojevati otroke in pogumno sprejeti posledice tega na ravni družine in širše skupnosti. Kar

najhitreje pa je potrebno ukiniti vse tiste institucionalne rešitve, ki ljudem zbuja iluzijo, da potomstvo ni potrebno niti njim kot posameznikom niti komu drugemu. Če hoče družba, ki se znajde v položaju, da ena ženska rodi v povprečju le za spoznanje več kot enega otroka, preživeti, se mora spremenjenim razmeram kar najhitreje prilagoditi. Poiskati mora rešitve, ki bodo ponovno spodbudile rojevanje dveh do treh otrok na žensko. Pri tem mora radikalno ukiniti vse tiste institucionalne značilnosti, ki so pri tem ovira. Zato bi se bilo potrebno v Sloveniji podati nanjo že vsaj pred desetletjem (Malačič, 2006, str. 14-15).

V Delphi študiji (Stropnik, 2005, str. 66) so bili zelo naklonjeni ukrepom družinske politike, ki lajšajo odločitev za rojstvo otrok ter urejajo predšolsko vzgojo in varstvo otrok,

- ❖ predvsem zagotavljanju boljših stanovanjskih pogojev za družine z otroki, zmanjšanju stroškov izobraževanja otrok, denarni pomoči ob rojstvu vsakega otroka in izboljššanemu starševskemu dopustu za ženske;
- ❖ nižji dohodnini za tiste, ki preživljajo otroke; nadomestilu za matere in očete, ki niso zaposleni zato, ker želijo skrbeti za otroke, dokler so majhni; otroškemu dodatku, odvisnemu od družinskega dohodka; večjim in boljšim možnostim, da bi starši z majhnimi otroki delali s krajšim delovnim časom od polnega.

Na podlagi rezultatov slovenske ankete PPA2 in ostale pregledane literature (Stropnik, 2005, str. 66-67) pa se predlogi nanašajo predvsem na vlogo očeta in rodnostno vedenje visoko izobraženega prebivalstva. Z ukrepi je treba očete spodbujati k aktivnejši vlogi v družini. Z različnimi akcijami je treba v javnosti oblikovati pozitivno podobo očeta, ki izrabi starševski dopust, skrbi za bolnega otroka in tudi drugače namenja družini več časa in pozornosti. Sedaj v pozitivnem smislu prevladuje podoba profesionalno uspešnega, negovanega in lepo oblečenega mladega moškega. Tudi v reklamah za izdelke za otroke se v večini pojavljajo ženske. Glede na dokaze, da bi se ženske odločile imeti več otrok, če bi tudi oče izrabil del starševskega dopusta, bi se bilo potrebno usmeriti v ustvarjanje pogojev za to. Najprej je treba temeljito raziskati, kakšne in kolikšne so ovire in na kakšni prioritetni lestvici je družina in na kakšni poklicna uveljavitev, šele potem se lahko pričnejo oblikovati razni ukrepi, akcije in druge oblike spodbujanja in ustvarjanja ustreznih pogojev.

Upoštevati je treba ugotovljeno dejstvo, da je razlika med želenim in dejanskim številom otrok največja pri visoko izobraženem prebivalstvu. Res je, da ima ta skupina praviloma višje dohodke kot druge skupine, vendar je zaradi daljšega šolanja začetek ustvarjanja dohodka zamaknjen za pet ali več let (odvisno od trajanja študija) glede na srednje izobražene. Zaradi tega se odloži ekonomska in druga osamosvojitvev, kot je npr. reševanje stanovanjskega vprašanja. Uvesti bi bilo potrebno ukrepe, ki bi mladim, še zlasti visoko izobraženim ljudem omogočili ali olajšali, da bi imeli nameravano število otrok še takrat, ko je za ženske velika verjetnost, da bodo zanosile in brez večjih tveganj prestale nosečnost. Ti ukrepi naj bi se nanašali na:

- ❖ lajšanje vrnitve na delo po večkratni odsotnosti zaradi rojstva in vzgoje otrok (npr. s krajšim dodatnim izobraževanjem ali usposabljanjem),
- ❖ omogočanje in vzpodbujanje fleksibilnih oblik zaposlitve (še zlasti kar zadeva delovni čas) in
- ❖ zagotavljanje dostopa do kvalitetne, a še cenovno sprejemljive organizirane predšolske vzgoje otrok.

Predšolska vzgoja je v Sloveniji v povprečju visoko subvencionirana, za družine z višjimi dohodki (ki so pogosto družine visoko izobraženih staršev) pa je zelo draga, še zlasti če je v družini več predšolskih otrok. Takim družinam lahko plačilo vrtca izniči pozitiven vpliv izobrazbe na dohodke. Ob tem družine visoko izobraženih, praviloma niso upravičene do otroškega dodatka in številnih drugih javnih transferjev, ki so odvisni od dohodka. Posledica tega je, da je razpoložljivi dohodek mladih družin visoko izobraženih staršev velikokrat nižji od razpoložljivega dohodka družin manj izobraženih staršev, ki zaslužijo manj.

Leta 2002 so bile najbolj pogosta oblika družine pri nas »zakonski pari z otroki« (53 %), ki so sicer prevladujoča družinska »organizacija« nekaj zadnjih desetletij, a njihov delež upada. Podatki kažejo, da se predvsem mladi prebivalci Slovenije, danes pogosteje kot nekoč, odločajo za življenje v zunajzakonskih skupnostih (http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=880). Razlogi so različni, eden izmed njih pa je prav gotovo tudi želja po prihranku, ki ga omogoča na papirju ločeno življenje parov, ki imajo otroke. Poročeni in tisti, ki uradno živijo v skupnem gospodinjstvu, so glede plačevanja vrtca in raznih socialnih dodatkov, ki jih prejema, v finančno manj ugodnem položaju, kot tisti, ki so prijavljeni na različnih naslovih, dejansko pa živijo skupaj. Število »koruzniških« skupnosti se je v Sloveniji od leta 1991 povečalo za približno 150 %, porok pa je za tretjino manj.

Poročeni pari dobijo skoraj polovico nižji otroški dodatek, pri plačilu vrtca pa plačujejo občutno višjo ceno. Osnova za plačilo je namreč skupni dohodek obeh, če ne bi bila poročena ali v zunajzakonski skupnosti pa bi se upoštevali samo prihodki posameznika in je tako uvrščen v nižji plačilni razred. Za primer lahko vzamemo poročen par, ki skupaj na mesec zasluži 2.086€ neto. Za plačilo vrtca spadata v osmi, najvišji plačilni razred, kar pomeni, da bosta plačevala 80 % cene programa, v tem primeru 209 €. Če ne bi bila poročena bi npr. samo njeni prihodki spadali v četrti plačilni razred, kar bi nanese 104 €. Do otroškega dodatka družina ni upravičena, saj za dobrih 21€ na mesec presega prag. Približno toliko pa bi za otroka prejela mati samohranilka, kar na letni ravni znaša 250 €, v petnajstih letih pa to nanese na približno 3,756 €. Z navidezno ločenim življenjem je torej v nekaj letih zaradi nižjih stroškov in večjih socialnih dodatkov moč prihraniti lepe vsote denarja (Mihajlović, 2006, str. 10-12).

Družinsko politiko je treba še naprej razvijati v smeri omogočanja usklajevanja profesionalnih in družinskih obveznosti. Eno področje življenja ne bi smelo bistveno ovirati uveljavljanja na drugem področju.

5.4. Predlogi na osnovi identifikacije slovenskih problemov

Dolgoročno lahko preživijo samo tiste skupnosti, ki rojevajo zadostno število otrok, kar pa za slovensko prebivalstvo ni mogoče reči. Naša rodnost je med najnižjimi, po projekcijah OZN do leta 2050 pa celo najnižja, v Evropi. Takšno stanje je treba spremeniti, saj z njim v globalnem svetu ne bo mogoče preživeti (Malačič, 2006, str. 14-15).

Prihodnji demografski razvoj v Sloveniji je možno spremeniti le s premišljeno, strokovno utemeljeno in dosledno vodeno prebivalstveno politiko. Dosedanje prepričanje mnogih, ki so najbolj odgovorni za prihodnost družbe, da se bodo stvari uredile same po sebi, je nevzdržno. Stvari se ne bodo same uredile. Res je da ukrepi države sami po sebi ne prinesejo želje po otroku, vendar lahko vseeno pomembno pozitivno ali negativno vplivajo na odločitev para.

Glede na primere dobrih praks, Švedske in Norveške, lahko vidimo, da je Slovenija res zamudila kar nekaj let, kar se tiče jasno zastavljenih ukrepov družinske politike. Problem padanja rodnosti se ni upošteval dovolj resno in temu primerno je sedaj stanje, ki ni ravno obetavno.

Kot sem že večkrat omenila, je lahko družinska in tudi prebivalstvena politika lahko uspešna le, če je povezana in usklajena ter deluje na vseh področjih, kjer je pač potrebno. Če pogledamo npr. nekaj teh področij:

- ❖ **Porodniški dopust**
Porodniški dopust v Sloveniji je že 20 let med najdaljšimi na svetu in praktično polno plačan, vendar vseeno ni demografskih učinkov. Bolj bi se bilo potrebno posvetiti ponovni vključitvi žensk na delovno mesto.
- ❖ **Konkurenčnost staršev na trgu dela**
Pri nas ima starševstvo na konkurenčnost mladih (predvsem žensk) na trgu dela še vedno zelo negativen vpliv. Odločitev za otroka pomeni za mlado žensko izredno visoko tveganje za izgubo zaposlitve ali težav na delovnem mestu, zato z materinstvom odlašajo ali se mu celo odpovejo. Glede na situacijo kakršna je, je žalostno, da se na tem področju skoraj nič ne ukrene. Breme tveganja zaradi starševstva zaposlenih nosijo le delodajalci, zato se seveda izogibajo zaposlovanju mladih staršev. Brez nujnih učinkov in sprememb na tem področju bodo tudi vsi drugi ukrepi le delno učinkoviti.
- ❖ **Zagotavljanje možnosti združevanja poklicnih in družinskih obveznosti**
V Sloveniji je tukaj še veliko nerešenih težav. Potrebno bi bilo uvesti možnosti dela s skrajšanim delovnim časom za starše.
- ❖ **Družinsko naravnana stanovanjska politika**
Ta bi morala biti usmerjena predvsem k mladim družinam in družinam z več otroki.
- ❖ **Dostopno otroško varstvo**
Cene vrtcev so po mojem mnenju še vedno predrage in prav nič ne vzpodbujajo starše, da bi imeli večjo družino. Država bi morala na vsakem koraku delati v prid večjim družinam, kar

do sedaj ravno ni bilo zaznati. In če ni prave naklonjenosti do velikih družin s strani države, je tudi od družbe ne moremo pričakovati.

Skratka še veliko je nerešenih področij, ki bi lahko bistveno prispevali k odločitvi za večje število otrok, zato tudi tisti ukrepi, ki so vpeljani, ne dajejo zelenih učinkov. Sistem lahko deluje, če deluje kot celota, ne pa posamezni deli. Enoletni porodniški dopust ne more imeti pozitivnega učinka, če je po njegovem izteku skoraj nemogoče učinkovito združevati poklicne in družinske obveznosti. Težava pri nas je v pomanjkanju ukrepov na nekaterih ključnih področjih, na katerih je bilo narejeno premalo ali pa celo nič. Velik problem pa je še vedno v miselnosti ljudi, ki gledajo neodgovorno samo na kratek rok. Ljudem bi morali nazorno pokazati, kako je tudi njihovo življenje na dolgi rok odvisno od tega ali imamo v narodu dovolj otrok ali ne in koliko jih ima on sam. Egoistično je namreč pričakovati znosno pokojnino in ne imeti nobenega otroka.

Na Norveškem in Švedskem je država s prebivalstveno in družinsko politiko ukrepala dovolj zgodaj, zato imata državi višje stopnje rodnosti. Pri nas so se tega problema začeli zavedati prepozno in upam, da ne bo trajalo še nekaj let in se bo krivulja še bolj obrnila navzdol. Potrebno pa je spremeniti celotno vzdušje v družbi in več veselja do življenja, da se bodo starši z veseljem odločali za otroke. Družba bi se morala zavedati, da mora že od zgodnjega otroštva dalje ustvarjati pozitivno okolje, ki bi omogočalo vzgajanje staršev. Otroke je potrebno vzgajati, da bodo imeli možnost začutiti vrednoto starševstva.

6. Sklep

Odgovornost za znižanje rodnosti lahko pripišemo mnogim dejavnikom. Eden ključnih razlogov pa je prav gotovo odlaganje rojstev v poznejše obdobje, kar ima za posledico, da se mnogo teh v prihodnosti načrtovanih rojstev nikoli ne zgodi. Razlogi, ki tičijo v ozadju prelaganja rojstev na kasnejše obdobje, so pogosto razumski odzivi na specifične situacije mladih. Za te situacije je značilna predvsem visoka raven negotovosti glede zaposlitve, negotove delovne možnosti in hitre socialno-ekonomske spremembe. Te spodbude niso ravno obetavne in na podlagi tega mladi odlagajo svoje dolgoročne odločitve, kot so npr. imeti otroka ali investirati v izobraževanje, človeški kapital in delovne izkušnje.

V študijah so različni avtorji dokazali, da je korelacija med zaposlenostjo žensk in rodnostjo pozitivna in da se je ta odnos oz. korelacija med leti 1980 in 1990 spremenil. V 70-ih letih so bile namreč visoke stopnje rodnosti povezane z nizko udeležbo žensk v delovni sili, v 90-ih pa je bila ta korelacija ravno obratna. V razvitih državah sta rodnost in ženska udeležba v delovni sili postali med seboj pozitivno odvisni. Pozitiven odnos med rodnostjo in zaposlenostjo žensk od sredine 80-ih let sprva zglada paradoksalen, vendar ima preprosto razlago. Medtem ko ženska vstopi na trg dela, ima fleksibilnost trga dela pomembno vlogo pri številu otrok, ki jih želijo starši imeti. V skandinavskih in angleško-govorečih državah, sta delo in otroci dva združljiva pojma. V državah z visoko žensko udeležbo, kjer imajo možnost fleksibilne zaposlitve ali velik javni sektor (kot v nordijskih državah) so stopnje rodnosti med najvišjimi. V državah Južne Evrope, kjer imajo zelo nizke stopnje rodnosti, pa sta rodnost in zaposlenost žensk dva

nezdružljiva pojma. To se kaže pri ovirah, do katerih prihaja pri vstopu na trg dela, pri prekinitvi delovnega razmerja in pa nefleksibilnost delovnega časa.

Za skandinavske države je značilna relativno visoka rodnost, h kateri je prispevala tudi socialna politika teh držav. Te države podpirajo posameznike in sistemi blaginje omogočajo ljudem, da so manj odvisni od družine in skupnosti, pa tudi od trga. Skandinavske države veljajo za ženskam prijazne, saj so strategije socialne politike usmerjene v olajševanje povezovanja zasebnega in delovnega življenja. Ta naravnost socialnih politik proti posamezniku, je v popolnem nasprotju s usmerjenostjo politik v državah Južne Evrope, ki so bolj tradicionalne in predvsem usmerjene na družino. Na splošno je državna podpora, usmerjena na usklajevanje med delom in družino in na enakopravnost med spoloma, zelo pomembna in učinkovita glede družine. Družinska politika je imela ne glede na to, da so bili direktni učinki zelo majhni, do sedaj pozitiven vpliv na rodnost. Švedska je svoj značilni pristop prebivalstvene politike, ki je bil utemeljen v 1930-ih letih, ohranila vse do danes. Za Švedski program je značilno zelo uspešno kombiniranje plačanega dela in skrbi za otroke. Ženske imajo pravico do poklicne uveljavitve pred rojstvom otroka, matere imajo dobre možnosti za karierno napredovanje, otroško varstvo je velikodušno subvencionirano, starševske podpore pa so visoke. Ima pa ta program še unikatno značilnost. Gre za spodbujanje krajših intervalov med rojstvi otrok, takoimenovana »premija za hitrost«. Omenjena premija je spodbudila matere, da rodijo drugega in tretjega otroka hitreje. Tudi na Norveškem imajo svojo značilnost in sicer so uvedli »očetovsko kvoto. Očetje morajo vzeti štiri tedne dopusta, ki so neprenosljivi in če jih ne vzamejo, propadejo. Tudi ta reforma se je izkazala za uspešno, saj se je procent očetov, ki ta dopust izrabljajo močno dvignil in je stabilen še danes. Slovenija ima eksplicitno družinsko politiko, vendar je res, da so taki dokumenti zgolj del politične retorike in je veliko vprašanje, kako se taka retorika uresničuje v praksi. Imamo pa primere držav, Švedska in Norveška, ki sploh nimajo formalne družinske politike, vendar so praktični ukrepi v teh državah ravno najboljše in ni druge formule, kot je krepitev socialne države.

Družinska politika in zakonodaja bi morala biti v Sloveniji v prihodnje usmerjena k spodbujanju zgodnejših prehodov v samostojno življenje, predvsem z ustrezno stanovanjsko politiko in motiviranjem za zgodnejše rojevanje prvega otroka. Upoštevati je treba ugotovljeno dejstvo, da je razlika med zelenim in dejanskim številom otrok največja pri visoko izobraženem prebivalstvu. Res je, da ima ta skupina praviloma višje dohodke kot druge skupine, vendar je zaradi daljšega šolanja začetek ustvarjanja dohodka zamaknjen. Zaradi tega se odloži ekonomska in druga osamosvojitvev, kot je npr. reševanje stanovanjskega vprašanja. Uvesti bi bilo potrebno ukrepe, ki bi mladim, še zlasti visoko izobraženim ljudem, omogočili ali olajšali, da bi imeli nameravano število otrok še takrat, ko je za ženske velika verjetnost, da bodo zanosile in brez večjih tveganj prestale nosečnost.

Prihodnji demografski razvoj v Sloveniji je možno spremeniti le s premišljeno, strokovno utemeljeno in dosledno vodeno prebivalstveno politiko. Dosedanje prepričanje mnogih, ki so najbolj odgovorni za prihodnost družbe, da se bodo stvari uredile same po sebi, je neodgovorno. Stvari se ne bodo same uredile. Res je, da ukrepi države sami po sebi ne prinesejo želje po

otroku, vendar lahko vseeno pomembno pozitivno ali negativno vplivajo na odločitev para. To lahko vidimo tudi iz primera Švedske in Norveške, kjer so že pred leti uvedli dejanske ukrepe za izboljšanje stanja. Dovolj zgodaj so se začeli zavedati, kako pomembno je usklajevanje družinskega in poklicnega življenja. In iz tega lahko vidimo, da je Slovenija res zamudila kar nekaj let, kar se tiče jasno zastavljenih ukrepov družinske politike. Problem padanja rodnosti se ni upošteval dovolj resno in temu primerno je sedaj stanje, ki ni ravno obetavno. Skratka še veliko je nerešenih področij, ki bi lahko bistveno prispevali k odločitvi za večje število otrok, zato tudi tisti ukrepi, ki so vpeljani, ne dajejo zelenih učinkov. Sistem lahko deluje, če deluje kot celota, ne pa posamezni deli. Velik problem pa je še vedno v miselnosti ljudi, ki gledajo neodgovorno samo na kratek rok. Ljudem bi morali nazorno pokazati, kako je tudi njihovo življenje na dolgi rok odvisno od tega ali imamo v narodu dovolj otrok ali ne in koliko jih ima on sam. Egoistično je namreč pričakovati znosno pokojnino in ne imeti nobenega otroka. Potrebno pa je spremeniti celotno vzdušje v družbi in več veselja do življenja, da se bodo starši z veseljem odločali za otroke. Družba bi se morala zavedati, da mora že od zgodnjega otroštva dalje ustvarjati pozitivno okolje, ki bi omogočalo vzgajanje staršev. Otroke je potrebno vzgajati, da bodo imeli možnost začutiti vrednoto starševstva.

Literatura

1. Adsera Alicia: Labor market performance and the timing of births. A comparative analysis across European countries. 41 str.
[URL: <http://www.spc.uchicago.edu/prc/pdfs/adsera03.pdf>], 20.4.2007.
2. Billari Francesco C., Kohler Hans-Peter: Patterns of lowest-low fertility in Europe. 29 str.
[URL: <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2002-040.pdf>], 3.9.2002.
3. Budig Michelle J.: Are women's employment and fertility histories interdependent? An examination of causal order using event history analysis. *Social Science Research*, San Diego, 32(2003), 3, str. 376-401.
4. Engelhardt Henriette, Prskawetz Alexia: On the changing correlation between fertility and female employment over space and time. 37 str.
[URL: <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2002-052.pdf>], 10.12.2002.
5. Hicks Alexander, Kenworthy Lane: Varieties of Welfare Capitalism. 43 str.
[URL: <http://www.lisproject.org/publications/liswps/316.pdf>], avgust 2002.
6. Hoem Jan M.: Why does Sweden have such high fertility?. *Demographic Research*, Rostock, 13(2005), 22, str. 559-572.
7. Jensen An-Magritt: Family policies and the protection of children. 4 str.

- [URL: <http://iussp2005.princeton.edu/download.aspx?submissionId=52636>], 18-23.7.2005.
8. Josipovič Damir: Nekateri geografski vidiki rodnostnega obnašanja na izbranih primerih (v Sloveniji). Dela, Ljubljana, 18(2002), str. 517-531.
 9. Josipovič Damir: Geografski dejavniki rodnosti prebivalstva. Acta Geographica Slovenica, Ljubljana, 43(2003), 1, str. 120-125.
 10. Josipovič Damir: Razvoj rodnosti v Sloveniji v zadnjih desetih letih in njen vpliv na staranje prebivalstva. 10 str. [URL: <http://www.stat.si/radenci/referat/JOSIPOVIC.doc>], 16.5.2007.
 11. Knudsen Lisbeth B.: Consideration on the role of family policy in societies like the Nordic Countries. Journal of Population and Social Security (Population), 1(2007), str. 143-171.
 12. Kohler Hans-Peter, Ortega Jose Antonio: Tempo-adjusted period parity progression measures: Assessing the implications of delayed childbearing for cohort fertility in Sweden, the Netherlands and Spain. Demographic Research, Rostock, 6(2002), 7, str. 145-190.
 13. Kohler Hans-Peter, Billari Francesco C., Ortega Jose Antonio: The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. 45 str.
[URL: <http://www.demog.berkeley.edu/~kohler/ftp/llf.pdf>], 19.9.2002.
 14. Kohler Hans-Peter, Billari Francesco C., Ortega Jose Antonio: Low fertility in Europe: Causes, implications and policy. 51 str.
[URL: <http://www.ssc.upenn.edu/~hpkohler/papers/Low-fertility-in-Europe-final.pdf>], 15.2.2006.
 15. Lesthaeghe R., Moors G.: Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. Review of Population and Social Policy, 9(2000), str. 121–170.
 16. Lutz Wolfgang, Skirbekk Vegard: Policies Addressing the tempo effect in low-fertility countries. Population and development review, 31(2005), 4, str. 703-723.
 17. Malačič Janez: Demografija. Peta izdaja. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2003. 378 str.
 18. Malačič Janez: Povsem spregledana demografska kriza.
[URL: <http://www.iskreni.net/forum/viewtopic.php?printertopic=1&t=1214&start=0&postdays=0&postorder=asc&vote=viewresult&sid=d8ba937d6c93595c8b71a5a6d546fa6f>], 16.11.2005.
 19. Malačič Janez: Demografska prihodnost Slovenije in možnosti prebivalstvene politike.
[URL: http://www.drustvo-ski.si/razno/zrno2006_1.pdf], oktober 2006.
 20. McDonald Peter: Fertility and the state: The efficacy of policy.
[URL: <http://www.sprc.unsw.edu.au/SocPolCity/McDonald.pdf>], 20.7.2006.
 21. Mihajlovič Stela: Koruzniki prihranijo milijone. Moje finance, Ljubljana, 2006, 3, str.8-12.
 22. Neyer Gerda: Family Policies and Low Fertility in Western Europe. Journal of Population and Social Security (Population), 1(2007), str. 46-93.
 23. Neyer Gerda: Family policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies. 29 str.
[URL: <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2006-010.pdf>], 30.4.2006.
 24. Ronsen Marit: Fertility and family policy in Norway: A reflection on trends and possible connections. Demographic Research, Rostock, 10(2004), 10, str. 265-286.

25. Stropnik Nada: Stališča prebivalstva kot odraz novih trendov v starševstvu in podlaga za preoblikovanje družinske politike v Sloveniji. Ljubljana : Inštitut za ekonomska raziskovanja, 2005. 73 str.
26. Suša Matej: Staranje prebivalstva v evropski uniji. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2005. 53 str.
27. Ule Mirjana, Kuhar Metka: Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2003. 156 str.
28. Wertheimer-Baletić Alica: Populacijska politika u razvijenim evropskim zemljama. Razred za društvene znanosti, 43(2005), str. 297-330.

Viri

1. Družinska politika. [URL: <http://www.geocities.com/clairemihadruzinskapolitika.html>], 21.6.2007.
2. Izbrane podobe družin v Sloveniji. [URL: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=880], 10.5.2007.
3. Norway's welfare model 'helps birth rate'. [URL: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4786160.stm>], 28.3.2006.
4. Odpravimo enoletni porodniški dopust!. [URL: <http://drugidom.net/odpravimo-enoletni-porodniski-dopust/>], 26.11.2006.
5. Očetje v Sloveniji. [URL: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=959], 15.6.2007.
6. Statistics Norway. [URL: http://www.ssb.no/english/subjects/02/02/10/fodte_en/], 19.4.2007.
7. Rešitev za rodnost je socialna država. [URL: <http://www.dobrojutro.net/print.php?id=5160&stran=novice&tip=1>], 4.5.2006.
8. Svetovni dan prebivalstva. [URL: http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=630], 7.7.2005.
9. Tompa Gašper: Staranje prebivalstva - resna grožnja. [URL: http://www.solazazivljenje.si/clanki/staranje_prebivalstva_-_resna_groznja.html], 10.11.2006.
10. Upravičenci do starševskega varstva in družinskih prejemkov, Slovenija, 2005. [URL: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=455], 25.9.2006.